

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Monika Čosić

**ZAZNANE SPREMEMBE ČUSTVOVANJA IN
VEDENJA PRI MLADOSTNIKI V VZGOJNEM
ZAVODU**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2022

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Monika Čosić

**ZAZNANE SPREMEMBE ČUSTVOVANJA IN
VEDENJA PRI MLADOSTNIKI V VZGOJNEM
ZAVODU**

Diplomsko delo

Mentorica: doc. dr. Alenka Gril

Ljubljana, 2022

ZAHVALA

V prvi vrsti se zahvaljujem mentorici doc. dr. Alenki Gril za mentorstvo in vso strokovno pomoč ter nasvete pri izdelavi diplomske naloge.

Zahvaljujem se ravnateljici izbranega vzgojnega zavoda za odobritev izvajanja raziskave in prav tako vsem mladostnikom, ki so v raziskavi sodelovali.

Hvala tudi vsem prijateljem za vso potrpežljivost, podporo in spodbudne besede tekom pisanja diplomskega dela.

Posebno zahvalo pa namenjam svojima staršema, ki sta mi omogočila študij. Hvala, ker sta verjela vame in mi tekom teh štirih let vedno stala ob strani. Brez vaju mi ne bi uspelo.

PODATKI O DIPLOMSKI NALOGI

Ime in priimek: Monika Čosić

Naslov: Zaznane spremembe čustvovanja in vedenja pri mladostnikih v vzgojnem zavodu

Mentorica: doc. dr. Alenka Gril

Ključne besede: mladostnik, čustveno-vedenjske težave, vzgojni zavod, spremembe v vedenju in čustvovanju

POVZETEK DIPLOMSKE NALOGE

Diplomsko delo obravnava mladostnikovo doživljanje učinkov vzgojnega zavoda na spremembe lastnega odklonskega vedenja in spremembe v čustvovanju. Teoretični uvod se prične z opredelitvijo obdobja mladostništva, nato pa mu sledi opis mladoletnega odklonskega vedenja, kamor so vključene tudi njegove osnovne oblike in značilnosti. Ker so v diplomsko nalogo vključeni predvsem mladostniki, ki se soočajo z vedenjskimi in čustvenimi težavami, sem podrobneje opredelila tudi te. V tem sklopu pa sem opredelila tudi dejavnike odraščanja kot indikator za razvoj čustveno-vedenjskih težav in odklonskega vedenja. V nadaljevanju sem predstavila oblike in pristope dela pri delu z mladostniki s čustveno-vedenjskimi težavami. Teoretični uvod zaključim s poglobitvijo v vzgojne zavode, pri čemer predstavim vrste ter pozitivne in negativne vidike vzgojnih zavodov.

V empiričnem delu je uporabljena kvantitativna metodologija. Zastavila sem si pet raziskovalnih vprašanj, iz katerih sem izpeljala tudi pet hipotez. Te sem preverjala s pomočjo spletnega anketnega vprašalnika. Rezultati raziskave so pokazali, da so se mladostniki ob prihodu v vzgojni zavod vedli srednje upirajoče, danes pa tega več ni moč zaznati, prav tako se bolj vključujejo v proces in aktivnosti, kakor so se v času ob prihodu v zavod. Prišla sem tudi do ugotovitve, da mladostniki, odkar bivajo v vzgojnem zavodu, sami pri sebi opažajo spremembe v vedenju, počutju in čustvovanju – bivanje v vzgojnem zavodu je pripomoglo k zmanjšanju odklonskega vedenja mladostnikov, prav tako pa so se tudi naučili nadzorovati svoja čustva. Ugotovila sem tudi, da mladostniki kot najbolj učinkovito metodo/tehniko dela v vzgojnem zavodu navajajo pogovor ter da so z življenjem v vzgojnem zavodu izboljšali svoje odnose s starši/skrbniki, vrstniki, prijatelji, partnerjem/partnerko in učitelji. Najpomembnejša pa se mi zdi ugotovitev, da imajo mladostniki ob izhodu iz vzgojnega zavoda jasno zastavljene cilje tako na profesionalnem kot na zasebnem področju.

INFORMATION ON THE THESIS

Author: Monika Ćosić

Title: Perceived emotional and behavioral changes in adolescents in a residential care

Supervisor: doc. dr. Alenka Gril

Keywords: adolescents, emotional and behavioral problems, residential care, changes in behavior and emotions

GRADUATION THESIS ABSTRACT

The graduation thesis is focused on adolescent's experience of the effects in a residential care on changes in their deviant behavior and changes in their emotions. The theoretical introduction begins with a definition of adolescence and is followed by a description of juvenile deviant behavior, which includes the basic forms and characteristics of it. Since my dissertation includes mainly adolescents, who face behavioral and emotional problems, I defined these in detail, as well. Further on, I defined the factors of growing up as an indicator for developing emotional-behavioral problems and deviant behavior. I also focused on presenting the forms and approaches of working with adolescents with emotional and behavioral problems. I conclude the theoretical introduction with delving into residential cares, where I present all the different care types with positive and negative aspects of living in it.

In the empirical part of the thesis, I used quantitative methodology. I put together five research questions, from which I derived five hypotheses. The latter were checked with the help of an online survey questionnaire. The results of the research showed that when the adolescents arrived in a residential care, they broke the rules in a moderate way and that this kind of behavior can no longer be detected today. They are more involved in the process and activities than when they were, when they arrived in a residential care. I came to a conclusion that adolescents have noticed changes in their behavior, well-being and emotions since staying in a residential care – institutionalization has helped them reduce deviant behavior and they have learned to control their emotions. I found out that adolescents cite conversation as the most effective method/technique of work in a residential care and that adolescents have improved their relationships with parents/guardians, peers, friends, partners and teachers by living in a residential care. The most important finding is that adolescents have clearly set goals in both professional and private fields, when they will leave residential care.

KAZALO VSEBINE

1. TEORETIČNI UVOD	1
1.1 MLADOSTNIŠTVO IN MLADOLETNO ODKLONSKO VEDENJE	1
1.1.1 <i>Opredelitev mladostništva</i>	1
1.1.2 <i>Opredelitev mladoletnega odklonskega vedenja</i>	3
1.1.3 <i>Osnovne oblike in značilnosti mladoletnega odklonskega vedenja</i>	5
1.2 ČUSTVENE IN VEDENJSKE TEŽAVE	7
1.3 DEJAVNIKI ODRAŠČANJA KOT INDIKATOR ZA RAZVOJ ČUSTVENO-VEDENJSKIH TEŽAV IN ODKLONSKEGA VEDENJA	11
1.3.1 <i>Socialno-ekonomske razmere</i>	12
1.3.2 <i>Družina</i>	13
1.3.3 <i>Šola</i>	16
1.3.4 <i>Vrstniki</i>	18
1.3.5 <i>Osebnostne značilnosti</i>	19
1.4 OBLIKE DELA IN PRISTOPI PRI DELU Z MLADOSTNIKI S ČUSTVENO-VEDENJSKIMI TEŽAVAMI	20
1.5 VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNI ZAVODI	22
1.5.1 <i>Vrste vzgojno-izobraževalnih ustanov</i>	23
1.5.2 <i>Pozitivni in negativni vidiki vzgojno-izobraževalnih zavodov</i>	25
2. FORMULACIJA PROBLEMA	27
2.1 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA IN HIPOTEZE	27
3. METODOLOGIJA	29
3.1 VRSTA RAZISKAVE	29
3.2 SPREMENLJIVKE	29
3.3 MERSKI INSTRUMENT	31
3.4 OPREDELITEV ENOT RAZISKOVANJA	31
3.5 ZBIRANJE PODATKOV OZIROMA EMPIRIČNEGA GRADIVA	31
3.6 OBDELAVA GRADIVA	32
4. REZULTATI IN UGOTOVITVE	33
4.1 GRAFIČNI PRIKAZ	33
4.1.1 <i>Lastnosti anketiranih mladostnikov</i>	33
4.1.2 <i>Predhodno bivanje v vzgojnih zavodih</i>	34
4.1.3 <i>Čas bivanja v vzgojnem zavodu</i>	35
4.1.4 <i>Razlog(i) namestitve v vzgojni zavod</i>	36
4.1.5 <i>Neprimernost dejanj kot povod za namestitev v vzgojni zavod</i>	37
4.1.6 <i>Primerjava ocen doživljanja bivanja v vzgojnem zavodu</i>	38
4.1.7 <i>Samozavedanje sprememb vedenja</i>	40
4.1.8 <i>Načini dela vzgojiteljev, ki so pripomogli k spremembi vedenja</i>	42
4.1.9 <i>Samozavedanje sprememb v počutju</i>	43
4.1.10 <i>Samozavedanje težav v nadzorovanju čustev</i>	44
4.1.11 <i>Spremembe v čustvovanju</i>	46
4.1.12 <i>Načini dela vzgojiteljev, ki so pripomogli k boljšemu nadzorovanju čustev</i>	47
4.1.13 <i>Primerjava odnosov med mladostniki in pomembnimi drugimi</i>	47
4.1.14 <i>Sprememba v številu prijateljev tekom bivanja v vzgojnem zavodu</i>	49
4.1.15 <i>Vpliv vzgojnega zavoda na nadaljevanje mladostnikovega življenja</i>	50
4.1.16 <i>Cilji in želje na profesionalnem področju po izhodu iz vzgojnega zavoda</i>	52
4.1.17 <i>Cilji in želje na zasebnem področju po izhodu iz vzgojnega zavoda</i>	53
4.2 PREVERJANJE HIPOTEZ	53
5. RAZPRAVA	56
6. SKLEPI	60
7. VIRI IN LITERATURA	62
8. PRILOGE	68
8.1 ANKETNI VPRAŠALNIK	68

KAZALO TABEL

Tabela 1: Razvrstitev čustveno-vedenjskih težav.....	10
Tabela 2: Spremenljivke, indikatorji, modalitete	29
Tabela 3: Število predhodnih bivanj v vzgojnih zavodih (n = 10)	34
Tabela 4: Čas bivanja v vzgojnem zavodu (n = 10)	35
Tabela 5: Razlog(i) namestitve v vzgojni zavod (n = 10)	36
Tabela 6: Oblike sprememb vedenja (n = 10)	41
Tabela 7: Načini dela vzgojiteljev, ki so pripomogli k spremembi vedenja (n = 10)	42
Tabela 8: Spremembe v počutju (n = 10)	43
Tabela 9: Sprememba v čustvovanju (n = 10).....	46
Tabela 10: Načini dela vzgojiteljev, ki so pripomogli k boljšemu nadzorovanju čustev (n = 10).....	47
Tabela 11: Pojasnitev vpliva vzgojnega zavoda na nadaljevanje mladostnikovega življenja (n = 9).....	51
Tabela 12: Cilji in želje na profesionalnem področju po izhodu iz vzgojnega zavoda (n = 10)	52
Tabela 13: Cilji in želje na zasebnem področju po izhodu iz vzgojnega zavoda (n = 10)	53

KAZALO SLIK

Slika 1: Spol (n = 10).....	33
Slika 2: Starost (n = 10).....	33
Slika 3: Predhodno bivanje v vzgojnih zavodih (n = 10)	34
Slika 4: Neprimernost dejanj kot povod za namestitev v vzgojni zavod (n = 10).....	37
Slika 5: Ocena doživljanja bivanja v vzgojnem zavodu mesec dni po prihodu (n = 10)	38
Slika 6: Ocena današnjega doživljanja bivanja v vzgojnem zavodu (n = 10)	38
Slika 7: Samozavedanje sprememb vedenja (n = 10).....	40
Slika 8: Samozavedanje sprememb v počutju (n = 10)	43
Slika 9: Samozavedanje težav v nadzorovanju čustev (n = 10)	44
Slika 10: Vrste težje nadzorovanih čustev (n = 10).....	45
Slika 11: Odnos med mladostnikom in bližnjimi osebami pred prihodom v vzgojni zavod ...	47
Slika 12: Odnos med mladostnikom in bližnjimi osebami tekom njegovega bivanja v vzgojnem zavodu (n = 10).....	48
Slika 13: Sprememba v številu prijateljev tekom bivanja v vzgojnem zavodu (n = 10).....	49
Slika 14: Vpliv vzgojnega zavoda na nadaljevanje mladostnikovega življenja (n = 10).....	50

1. TEORETIČNI UVOD

1.1 MLADOSTNIŠTVO IN MLADOLETNO ODKLONSKO VEDENJE

1.1.1 Opredelitev mladostništva

Vsak posameznik se zaradi dednega zapisa v genih razvija in raste. Hkrati okolica v vsakem življenjskem obdobju pred njega postavlja določene zahteve in pričakovanja. Oba dejavnika (genetika in okolje) torej prispevata k temu, da posameznik napreduje in prehaja iz enega življenjskega obdobja v drugo. Eno izmed teh obdobji je tudi mladostništvo (Vičič, 2002).

Pojem adolescenca izhaja iz izraza *adolescere* (odraščati) in nam že s svojim korenem navede, da gre za obdobje približevanja odraslosti (Meško, 1997). Kranjčan (2010) opredeli mladostništvo kot specifičen fenomen postmoderne družbe, ki pri mnogih nastaja zelo zgodaj in se zaključuje zelo pozno. To obdobje velja torej za življenjsko obdobje med otroštvom in odraslostjo, ko se mladostniki srečajo z raznolikimi spremembami, in sicer na telesni, čustveni, vedenjski in intelektualni ravni.

Ker številni strokovnjaki glede kronološke delitve mladostništva niso enotni, obstaja veliko tovrstnih opredelitev. Sodobneje jih je iz razvojnopsihološke perspektive opredelila M. Zupančič (2020):

- zgodnje mladostništvo (od začetka pubertetnih sprememb do 14. leta starosti),
- srednje mladostništvo (od 14. do 16. leta starosti),
- pozno mladostništvo (od 16. do 18. leta starosti),
- prehod v odraslost (od 18. leta do poznih dvajsetih let).

Med prehodom iz otroštva v odraslost se mladostniki srečajo s pomembnimi razvojnimi nalogami na različnih področjih življenja. Pojavi se osrednje vprašanje, na katerega si mladostniki ne znajo odgovoriti, in sicer »Kdo sem jaz?«. Ker spoznavanje in iskanje samega sebe lahko mladostniku povzročata številne pritiske, se v tem obdobju številni med njimi srečajo z mnogimi dvomi in negotovostjo.

M. Zupančič (2020) je po zgoraj navedenih obdobjih mladostništva opredelila naslednje razvojne naloge:

- *Prilagajanje na telesne spremembe* – sprejemanje in razumevanje normativnosti hitrih telesnih sprememb in zunanjega videza brez pretiranih frustracij, razvoj samostojne skrbi za telo in zdravje ter strategij za učinkovito telesno delovanje – rekreacija, šport, delo, vsakodnevne dejavnosti (predvsem zgodnje in srednje mladostništvo);
- *psihološko osamosvajanje v odnosu do staršev* – razreševanje čustvene odvisnosti od staršev ob ohranjanju povezanosti z njimi in preoblikovanje odnosa s starši v smislu odnosa med odraslimi (mladostništvo in prehod v odraslost);
- *razvoj osebne identitete* – raziskovanje, preizkušanje in opredeljevanje sebe na več področjih, običajno zaporedno, npr. na medosebnem, prostočasnem, finančnem, ideološkem (mladostništvo in prehod v odraslost);
- *prevzemanje odgovornosti za lastna dejanja* – samostojno odločanje o osebnih zadevah ter prevzemanje odgovornosti za posledice (mladostništvo, predvsem pozno);
- *preoblikovanje vrstniških in prijateljskih odnosov* – razvoj socialnih spretnosti, kompetenc, sodelovalnega vedenja, reševanja medsebojnih sporov, avtonomne soodvisnosti v vrstniški skupini in prijateljskih odnosih – upad konformnosti, vzpostavljanje psihološke razdalje (mladostništvo in prehod v odraslost);
- *priprava na partnerstvo* – razvoj medosebnih spretnosti v interakcijah s partnerjem oz. intimnih partnerskih razmerjih, pridobivanje podatkov in izkušenj o partnerskem življenju, spoznavanje in razumevanje različnih vidikov partnerskega življenja (mladostništvo in prehod v odraslost);
- *oblikovanje družbene spolne vloge* – prevzemanje istospolne družbene vloge in vadenje vedenja v tej vlogi le, če družbene norme določajo različni vlogi (mladostništvo in prehod v odraslost);
- *priprava na poklicno delo* – razvoj poklicnih zanimanj, ciljev, poklicno odločanje, izbira poklica, izobraževanje za izbrani poklic, iskanje ustrezne zaposlitve (mladostništvo in prehod v odraslost);
- *pridobivanje znanja, spretnosti, kompetenc pri rabi medijev in digitalne tehnologije* – kritična presoja in preudarna raba medijsko posredovanih informacij, razvoj strategij za spoprijemanje s pastmi sodobne tehnologije (npr. pri spletnem nakupovanju, posredovanju osebnih podatkov, objavljanju fotografij), družbeno sprejemljiva in časovno omejena raba pametnih telefonov, socialnih omrežij (mladostništvo in prehod v odraslost);

- *oblikovanje vrednotne usmeritve* – samostojna opredelitev za določene vrednote, oblikovanje vrednotnega sistema, hierarhije vrednot ter delovanje v skladu z njimi v osebni življenju (običajno srednje, pozno mladostništvo, posebno prehod v odraslost);
- *ekonomsko osvajanje* – pridobivanje finančnega in potrošniškega znanja, razvoj spretnosti, kompetenc in vedenja na teh področjih (mladostništvo, prehod) ter finančna neodvisnost in bivanjsko osamosvajanje (prehod v odraslost);
- *razvoj družbeno odgovornega vedenja in sodelovanje v družbi* – ravnanje v skladu z družbenimi normami, zavzemanje za družbene vrednote in cilje, prevzemanje dolžnosti in odgovornosti za druge ljudi in družbo ter okolje, državljansko udejstvovanje (mladostništvo, še posebej prehod v odraslost).

Ule in Mihelj (1995) predstavita, kako se odvija prehod iz mladostništva v odraslo obdobje:

- prehod od fluidne in disperzne zavesti posameznika o sebi k zgrajeni podobi o sebi in svojem mestu v družbi (identiteta);
- prehod od razmeroma omejenega spektra socialnih vlog otroka in mladostnika h kompleksnim in celostnim socialnim vlogam odraslega človeka;
- prehod od šolskih dejavnosti in pretežno porabniško ter prostčasno usmerjenih dejavnosti k svetu dela in zaposlitve;
- prehod od ekonomske odvisnosti k ekonomski neodvisnosti in samoodgovornosti;
- prehod od pretežnega sprejemanja znanja in informacij k njihovi uporabi.

V mladostništvu se velikokrat pojavi tudi povišana čustvenost, in sicer je za mladostnika značilno, da niha med ekstremi (preveliko zaupanje – nezaupanje, dobra volja – potrtnost) (Meško, 1997). Zavedati se je treba, da je mladost občutljiva, enkratna in včasih nerazumljiva ter da so vse spremembe v tem obdobju izjemno intenzivne, saj se vzporedno z njimi intenzivno spreminja tudi družba (Kranjčan, 2010). Mladostništvo predstavlja obdobje, kjer moramo odrasli nameniti mladostnikom posebno skrb in nadzor. Nekaterim mladostnikom lahko ravno obdobje adolescence predstavlja najbolj tvegano obdobje njihovega življenja, saj se znajdejo v okolju, ki zanje ni varno oziroma jim ne zagotavlja ustrezne podpore, zaradi česar lahko posledično razvijejo raznolike čustvene in vedenjske težave.

1.1.2 Opredelitev mladoletnega odklonskega vedenja

Ovnova (1995) opredeli odklonsko vedenje kot vedenje, ki velja za družbeno nesprejemljivo in ni v skladu z družbenimi normami. Avtorica odklonskost deli na nesprejemljivo vedenje in

delinkventnost. Za slednjo zapiše, da so to dejanja, za katera je mladostnik kazenskopravno sankcioniran, saj se po zakonu obravnavajo kot kazniva dejanja ali prekrški (Oven, 1995).

Odklonska vedenja imajo v družbi predvsem negativen predznak, saj nasprotujejo normam in vrednotam določene družbe. So ravnanja, ki jih družba smatra kot škodljiva, nevarna, antisocialna, nemoralna ... (Bavcon, 2003). Jankovič in Pešić (1988) izpostavita tri kriterije, ki opredelijo odklonsko vedenje:

- *Normativni kriterij*; normalno je tisto, kar je normativno (usklajeno z določenimi normami). Če v neki družbi mladostnikovo vedenje velja za odklonsko, lahko v drugi družbi velja za normativno. Tukaj je težko določiti, kaj se smatra kot normalno in kaj ne.
- *Reakcijski kriterij*; odklonsko vedenje opredelimo glede na reakcijo. Ta lahko pride iz neposrednega okolja ali pa specializiranih ustanov. Obnašanje mladostnika torej ni deviantno, dokler ga družba ne označi za deviantnega.
- *Vrednostni kriterij*; obsega vrednote, h katerim se nagibajo določene družbene skupine.

Oven (1995) izpostavi, da je ravno obdobje mladostništva čas, ko mladostniki pričnejo z odklonskim vedenjem, in čas, ko prihajajo v konflikt z zahtevami in zapovedmi družbe. Raziskave pa so pokazale, da večina mladoletnih prestopnikov ne glede na uporabljene ukrepe preneha s prestopništvom sama od sebe, ko osebnostno dozori pod vplivom okolja ali zaradi socialnopsihološke samoregulacije. Očitno je normalno, da mladoletniki v času svojega dozorevanja občasno kršijo družbene norme ter se na ta način seznanjajo z odzivom družbe na kršenje norm (Brinc, 2000 v Šelih, 2000).

A čeprav je večina odklonskih vedenj trivialnih, lahko za nekatere mladostnike predstavlja nevarnost, saj se začetni manjši prestopki lahko prelevijo v nevarnejše prestopništvo, kar lahko pospeši razvoj kriminalne kariere in kriminalnega življenjskega stila (Brinc, 2000 v Kokravec in Meško, 2021). Tudi Singer (1997 v Kokravec in Meško, 2021) omenja, da se iz manjšega dela odklonske populacije mladih pozneje razvijejo kriminalni povratniki, večkratni povratniki in prestopniki iz navade, ki so nato odporni na vse vzgojne ukrepe, prevzgojo in obravnavo.

Kljub temu, da je mladostništvo le prehodno in časovno omejeno obdobje v življenju vsakega človeka, ima mladoletniško prestopništvo velik družbeni pomen. Razlog za to je v spoznanju, da je od ravnanja družbe ravno v tem življenjskem obdobju mladoletnega prestopnika v veliki meri odvisno, ali bo pozneje v življenju nadaljeval s kriminalno dejavnostjo ali ne, saj statistični

podatki (Šelih, 2000) kažejo, da številni storilci kaznivih dejanj začnejo kriminalno kariero ravno v času mladostništva. Na podlagi takih podatkov je mogoče sklepati, da je bil odziv na prestopništvo mladostnikov neustrezen ali nepravočasen ter so ravno te napake, če ne ravno spodbudile, pa vsaj prispevale k njihovem povratništvu oz. ga omogočile (Grozdanović, 2000).

Pred odklonskim vedenjem je vsekakor bolje biti zavarovan vztrajen, čustveno odziven, a stabilen mladostnik, ki je zadovoljivo vključen v šolanje in dejavnosti, ki ga zanimajo in privlačijo, se počuti sprejetega in upoštevanega med svojimi vrstniki in ljubljenega v svoji družini, pri tem pa pripadnega svojemu socialno kulturnem okolju, zna razvijati svoje sposobnosti in ima pozitivno samopodobo (Ule, 2000).

1.1.3 Osnovne oblike in značilnosti mladoletnega odklonskega vedenja

Odklonsko vedenje avtorji (Šelih, Tomori, Ule) delijo predvsem na delinkventno in preddelinkventno. Delinkventna vedenja so tista, ki so inkriminirana z normami materialnega kazenskega prava. Preddelinkventno vedenje pa ni kazensko delo, ampak ima značaj tega, torej, če se ne reagira pravočasno, lahko preddelinkventno vedenje preraste v delinkventno vedenje (Pajić, 2009).

Pšunder (1992) navede, da je oblika prestopniškega vedenja mladolenika izvršena po vrsti norm, ki so s tem obnašanjem kršene. Avtorica opredeli osnovne oblike prestopniškega obnašanja: asocialno obnašanje (prekoračitev moralnih norm), prekrški (prestopki predpisov) in kriminaliteta (prekoračitev kazenskopravnih norm).

Asocialno obnašanje predstavlja vsa tista dela, ki niso inkriminirana s pozitivnimi zakoni, a ustvarjajo platformo za prestopniško obnašanje, in tista, ki so nasprotna moralnim normam ter so sankcionirana z moralnim družbenim mnenjem (Hirijan in Singer, 1987 v Pajić, 2009). Asocialna obnašanja bi lahko opredelili kot vedenja, ki niso kazensko sankcionirana, vendar niso v skladu z družbeno sprejetimi vrednotami, kot na primer bežanje od doma, uživanje alkohola in mamil, podcenjevalen odnos do starejših ...

Med prekrške spada prestopniško vedenje mladostnikov, s katerim najpogosteje kršijo javni red in mir ter prometne predpise z vožnjo motornega vozila brez voznškega dovoljenja, vožnja kolesa brez potrdila o poznavanju predpisov, nepoznavanje pravil o udeležbi v prometu ... V skupini prekrškov proti javnem redu in miru mladolenikov najpogosteje sodijo izzivanje pretepov, nasilna, neprimerna obnašanja, potepanje, prostitucija (Jašović, 1991 v Pajić, 2009).

Pajić (2009) v svoji diplomski nalogi navede, da se pod pojmom kriminaliteta v ožjem pravnem definiranju razume samo tisto vedenje, ki je v kazenskem zakonu inkriminirano kot kaznivo dejanje.

Schuyt (1995 v Ule, 2000) pa ugotavlja, da literatura deli socialno ranljive mladostnike v štiri skupine.

1. Neupravičeno izostajanje iz šole, zgodnje in redno uživanje alkohola, milejše oblike mladinskega kriminala, eksperimentiranje z drogami, občasno eksperimentiranje s spolnostjo, slaba disciplina pri delu, splošen odpor do zunanjega sveta, staršev, starejših in predstavnikov avtoritet. Za to skupino je tipično agresivno reševanje tako namišljenih kot dejanskih problemov, ki jih imajo posamezniki s sabo in starši. Običajno gre za nezavedno pretirano odzivanje na problem.

2. Umik iz vrstniških skupin in iz šolskih dejavnosti, izogibanje iniciativam in aktivnostim, slabšanje šolskega uspeha, splošna neaktivnost. Včasih je to vedenje posledica strogih družinskih norm, ki sovpadajo z zahtevami šole. Ti mladostniki hitro postanejo tarče draženja in zasmehovanja, kar še okrepi težnje po umiku. Tipična lastnost te skupine je povsem pasiven odziv na probleme, neke vrste paraliza.

3. Iskanje močnih skupinskih povezav zunaj družine, iskanje alternativnih avtoritet, vključevanje v religiozne skupine oz. verske sekte ali v mladostniške tolpe, ki zahtevajo izjemno pokorščino močnim voditeljem. Upoštevanje skupinskih norm daje posameznikom občutek varnosti v skupini. Potrebo po močni povezanosti z drugimi lahko zadovolji tudi aktivno članstvo v športnih klubih. Ta vrsta aktivnega sodelovanja v skupinah za razliko od prve skupine znakov ne zahteva posameznikove osebne iniciative. Oblikovanje identitete v pretežni meri temelji na identiteti, ki jo daje skupina.

4. Strahovi in regresivne oblike vedenja, močna težnja po ostajanju doma, psihosomatske težave in drugi znaki slabega zdravja. V tej skupini so najbolj skrajne manifestacije problemov, ki jih imajo mladi sami s seboj, starši in učitelji. Največkrat je potrebna strokovna obravnava.

Največji del mladostnega odklonskega vedenja pa tvorijo vedenja, ki so mladim začasno prepovedana – kajenje, uživanje alkohola, vožnja avtomobilov, samovoljno odhajanje od doma

... Le majhen del prestopništva pa predstavljajo huda kazniva dejanja, kot so, denimo, umori ali posilstva (Ule, 2000).

Svetin Jakopič (2005) izpostavi, da vsako odklonsko dejanje še ne pomeni, da ima otrok oz. mladostnik čustvene in vedenjske težave. Veliko mladostnikov v mladostništvu pridobi potrebe po samopotrjevanju, vznemirjenju, sprostitvi, zabavi ... to so pravzaprav oblike vedenja, ki veljajo za normalne v času mladostništva, vendar pa lahko vodijo do raznolikih odklonskih dejanj (agresivnost, tatvine, vandalizem ...). To seveda ne pomeni, da se na takšno obliko vedenja ne smemo odzvati, ampak v razvoju otrok/mladostnikov verjetno ne predstavlja večje nevarnosti.

1.2 ČUSTVENE IN VEDENJSKE TEŽAVE

Kaj torej uvrstiti med čustveno-vedenjske težave? Ali so to že otrokova razigranost, preizkušanje meja, telesne moči in spretnosti z vrstniki, nagajivost ali sitnarjenje, potepanje in raziskovanje neznanih okolij, poskušanje alkohola, cigaret in mehkih mamil, izostajanje od pouka zaradi strahu pred slabo oceno, tatvina slaščice, laž itn.? Takšne vedenjske pojave bi lahko uvrstili med značilne pubertetniške odklone (Kranjčan, 2006).

Opredeljevanje in diagnosticiranje čustvenih in vedenjskih težav je kompleksna naloga. Odgovoriti je treba na številna vprašanja posameznih strok (sociologije, pedagogike, psihologije, medicine, prava ...). Vprašanja, kaj je normalno, kaj je ogrožajoče, kaj je družbeno sprejemljivo, se v prvi vrsti dotikajo vrednot človeške družbe, zato lahko čustveno-vedenjske težave opredelimo le znotraj socialno-kulturnega konteksta in izven tega konteksta ne obstajajo (Vzgojni program, 2004). Kranjčan (2010) izpostavi, da se čustveno-vedenjske težave najpogosteje kažejo kot nesposobnost vključevanja v skupino, upoštevanje pravil, vživljanja v drugo osebo in kot kršenje meja.

Čustvene, vedenjske in socialne težave lahko razumemo kot nezadovoljivo ujemanje med osebo in okoljem, ki prizadene osebo in/ali njeno okolje. Področje socialno integracijskih in emocionalnih težav obsega nesposobnost zaznavanja, izražanja in reguliranja emocij ter neustrezno reagiranje na neki dražljaj. Nesposobnost zaznavanja emocij vodi v občutek praznine in odrezanosti od emocij ter v ekstremnih primerih privede do samopoškodb, da mladostnik spet najde pot do lastnih emocij in občutenj telesa. Drugo pomembno področje je

nesposobnost zaznavanja emocij drugih ljudi, kar vodi v napačne interpretacije emocionalnih stanj (npr. agresivni mladostnik neko nevtrarno situacijo napačno oceni in nanjo agresivno reagira). Tretje področje predstavlja funkcionalna regulacija emocij, ki omogoča emocionalno ustrezno reagiranje (Kranjčan, 2010).

Za lažje prepoznavanje in razumevanje obstajajo danes številne klasifikacije za čustveno-vedenjske težave. Razdelimo jih lahko na etiološke in fenomenološke klasifikacije. Etiološke so tiste, pri katerih se avtorji osredotočajo na vzroke za nastanek čustveno-vedenjskih težav. Fenomenološke pa so tiste, pri katerih se avtorji osredotočajo na njihove pojavne oblike (Kosmač, 2007).

Po ICD-10 (International Classification of Diseases and Health Related Problems, 1995 v Žagar, 2012) so čustvene in vedenjske težave, značilne za otroštvo in adolescenco, razvrščene v naslednje kategorije:

1. Hiperkinetični sindrom, pri katerem prevladujejo znaki, kot so splošna nemirnost, motnje pozornosti in koncentracije.

2. Vedenjske motnje, pri katerih se pojavljajo vedenjski vzorci, ki so trajni, ponavljajoči, izrazito prestopajo mejo objektivno sprejemljivega, združujejo več neustreznih oblik odzivanja in ravnanja. Sem sodijo vedenjske motnje, omejene na družinski krog, nesocializirana vedenjska motenost, socializirana vedenjska motenost ter opozicionalno-ključovalno vedenje.

- *Vedenjske motnje, omejene na družinski krog*: otroci in mladostniki s temi motnjami se v tujem in širšem socialnem okolju obnašajo povsem ustrezno, v krogu družine pa kažejo izrazito motenost, vedejo se agresivno, ključovalno, uničujejo ali si prisvajajo lastnino drugih. V osnovi teh motenj so pogosto disfunkcionalni in nerazrešeni konfliktni odnosi s starši.

- *Nesocializirana vedenjska motenost*: otroci in mladostniki s to obliko vedenjske motenosti ne znajo navezovati ustreznih odnosov z vrstniki in ljudmi na sploh, zato so osamljeni, nepriljubljeni in izolirani od družbe. Njihove vedenjske posebnosti se kažejo v prepirljivosti, zastraševanju manjših in šibkejših, pretepaštvu, nasilju in grobosti. V osnovi teh vedenjskih motenj so lahko globlje čustvene motnje.

- *Socializirana vedenjska motenost*: otroci so zadovoljivo vključeni med vrstnike in so načeloma sposobni razvijati medsebojne odnose. V določenih okoliščinah pa se obnašajo uničevalno in agresivno. Njihova delinkventna dejanja so v okviru njihove skupine vrstnikov pogosto ocenjena kot junaška.

- *Opozicionalno-kljubovalno vedenje*: značilnosti otrok in mladostnikov s temi težavami so razburljivost in hitra vzkipljivost, pogosti prepiri z odraslimi, odklanjanje pravil in omejitev, ki jih postavljajo odrasli, zavestno druženje in izzivanje drugih, velika občutljivost za ravnanje drugih, prikrito škodovanje drugim, odklonilnost in maščevalnost, občutja ogroženosti. Pri konfliktih, v katere vedno znova vstopajo, niso sposobni videti svojega deleža, ampak krivdo in napake pripisujejo izključno drugim, kar še povečuje nezaupanje in sovraštvo do njih. Težko se vživijo v čustva drugih ljudi. Manjka jim pozitivnih izkušenj, nizko samospoštovanje pa poskušajo prikriti z junačenjem in negativnim uveljavljanjem.

3. Mešane čustvene in vedenjske motnje, pri katerih se poleg izrazite agresivnosti in antisocialnosti kažejo tudi značilna depresivna čustva, tesnoba in druge čustvene motnje. Pogosto se izkaže, da so vedenjske motnje razdeljene na globljo psihodinamično problematiko ter so pogosto celo reakcija nanjo.

4. Čustvene težave, ki so značilne za otroštvo – zanje so značilni strah in tesnoba ter izogibanje negotovostim. Pred mučnimi občutki strahu in negotovosti se nekateri otroci zatekajo v pasivnost in znane domače, preverjene okoliščine. Drugi se teh občutij paradoksalno branijo s hiperaktivnostjo, igranim nastopaštvom, iskanjem pozornosti odraslih in izzivanjem konfliktov. V mladostništvu se premagovanje tesnobe kaže z ihtavim iskanjem družbe in akcije, zlorabo drog in alkohola, promiskuiteto ali tudi z umikanjem v osamo in v dejavnosti, ki mladostnika oddaljujejo od drugih. Med te motnje spadajo ločitvena anksioznost in fobična ter socialna tesnoba v otroštvu.

- *Ločitvena ali separacijska anksioznost* – je močna bojazen pred izgubo oseb, na katere je otrok navezan. Otrok se pretirano boji vsakršne ločitve oseb, ki mu zagotavljajo varnost in zaščito. Odklanja vsako dejavnost, ki bi ga oddaljila od domačih, zato je prikrajšan tudi na področju socializacije. Konkretno se separacijska anksioznost kaže v odklanjanju šole ali celo kake bolj privlačne dejavnosti, otrok noče spati sam, domačih (običajno matere) se fizično oklepa tudi še v obdobju, ko bi moral biti glede na svojo starost že precej samostojen. Že možnost, da bo moral biti tudi za krajši čas brez domačih, pri njem sproži tesnobo, telesne težave, moraste sanje ...

- *Fobična tesnoba v otroštvu* – otrok se panično boji kakega predmeta, živali, pojava ali določenih okoliščin. Močno se izogiba teh zanj ogrožajočih situacij. Že v otroštvu se lahko pri nekaterih otrocih (zlasti na splošno bolj plašnih) pojavi tak nerazumski strah, ki je povsem podoben fobiji odraslih.

- *Socialna tesnoba v otroštvu* – otrok in pozneje mladostnik s temi motnjami je ves čas zaskrbljen, premišljuje o vseh vrstah možnih neuspehov, polomov in nevarnosti. Vse novo pričakuje s tesnobo, vidi le možnost slabih izidov in neugodnih posledic. Večinoma je

nezaupljiv do sebe in drugih. Vse to negativno vpliva tudi na njegov izobraževalni proces, saj mnogi od teh otrok končajo šolanje prej, kot bi bilo glede na njihove sposobnosti smiselno.

5. Motnje socialnega vedenja, ki so značilne za otroštvo:

- *Elektivni mutizem* – to je motnja, pri kateri otrok povsem ustrezno govorno komunicira z domačimi, odklanja pa besedno komunikacijo z vsemi drugimi ljudmi, predvsem v okoliščinah, ki so zanj nove in tuje. Težave pri komunikaciji mu onemogočajo tudi napredovanje v šoli in razvoj ponavadi dobrih sposobnosti.

- *Motnje v navezovanju medosebnih odnosov* – otroci s to motnjo kažejo odklonilnost, plašnost in pretirano negotovost v stiku z ljudmi, ker so jih domači bodisi pretirano ščitili bodisi čustveno zanemarjali in odklanjali, zaradi česar niso uspeli razviti potrebnega samozaupanja in komunikacijskih spretnosti.

- *Pretirana nezavrtost v medosebnih odnosih* – za otroke s takšno motnjo je značilno površno, nezadržano socialno vedenje. So brez vseh zavor, vtikljivi, neselektivno se navežejo na kogar koli. Običajno so bili zelo zgodaj vzgojno zanemarjeni ali pa so pogosto menjevali skrbnike in zato niso imeli možnosti razviti trajnih in globljih čustvenih odnosov z bližnjimi.

Myschker (1999 in 2009 v Kobolt, 2011) čustveno-vedenjske težave razvrsti v naslednje štiri kategorije, prikazane v Tabeli 1.

Tabela 1: Razvrstitev čustveno-vedenjskih težav

SKUPINA	SIMPTOMATIKA
Otroci z eksteraliziranimi oblikami vedenja (agresivno vedenje)	agresivnost, hiperaktivnost, neupoštevanje pravil, motnje pozornosti, impulzivnost, izguba kontrole nad svojim vedenjem, ne predvidevanje posledic vedenja
Otroci z internaliziranim, zaradi strahu oviranim vedenjem	bojazen, strah, žalost, brez interesov, umaknjeno vedenje, psihosomatske težave, občutje manj-vrednosti, težave pri vzpostavljanju stikov
Otroci s socialno nezrelim vedenjem	nezrelo vedenje, nižja odpornost proti stresu, težave v koncentraciji, občutljivost, težje vključevanje med vrstnike
Otroci in mladostniki s socializiranim – delinkventnim vedenjem	brez občutka odgovornosti, pogosto agresivno vedenje, napadalnost, nizka frustracijska toleranca, nemirnost, pogosta prisotnost rizičnega vedenja, brez ovir in zavor, nesposobnost navezovanja stikov, nastopaštvo, nesposobnost zavzeti perspektivo drugega

Klasifikacije so nam lahko v pomoč, da povečamo razvidnost pojavov, po drugi strani pa povečujejo nevarnost stigmatizacije (Kobolt, 2011).

Skalar (2003) izpostavi, da so otroci s čustveno-vedenjskimi težavami v najslabšem položaju v primerjavi z drugimi kategorijami otrok s posebnimi potrebami. Ti mladostniki v ljudeh vzbujajo predvsem negativna čustva ter jim iz tega razloga niti ne želijo pomagati. Ljudje so jezni in želijo, da bi njihovo moteče vedenje ustavili, preprečili ali jih za takšno vedenje celo kaznovali. S takšnimi reakcijami lahko okolica v mladostniku vzbudi samo še poslabšanje čustveno-vedenjskih težav. Pomembno je, da vsako vedenjsko motnjo vidimo kot mladostnikov klic na pomoč, kot sporočilo, da z njim ali z njegovim okoljem nekaj ni v redu (Žmuc-Tomori, 1977).

1.3 DEJAVNIKI ODRAŠČANJA KOT INDIKATOR ZA RAZVOJ ČUSTVENO-VEDENJSKIH TEŽAV IN ODKLONSKEGA VEDENJA

Mladostnik oziroma mladostnica v vsakdanjem življenju skozi interakcije v družini, vrstniški skupini, v šoli, soseščini, preko ponotranjenih vrednot in glede na spol razvija lastne strategije (pre)živetja. Te so lahko učinkovite ali neučinkovite, prav tako pa jih družba lahko označuje kot ustrezne ali neustrezne, kot sprejemljive ali nesprejemljive, kot komfortne ali uporniške, kot legitimne ali prestopniške (Poštrak, 2007).

Različni avtorji govorijo o dejavniki tveganja za prestopniško vedenje (Ule), dejavniki tveganja (Wood, Hine) ali o varovalnih dejavniki (Čačinovič Vogrinčič, Magajna), skratka, o dejavniki, ki tako ali drugače, ogrožajoče ali varovalno, učinkujejo v življenjskem svetu odraščajočega mladostnika (Poštrak, 2011).

Med avtorji je tudi moč zaznati navedbo raznolikih dejavnikov odraščanja. Kranjčan (2006) navaja naslednje pomembnejše dejavnike odraščanja kot indikator za razvoj čustveno-vedenjskih težav: socialno-ekonomske razmere, družina, šola, vrstniki, osebnostne značilnosti. Tivadar (Ule, 2000) piše o gmotnih razmerah, izobrazbi staršev, družini, doživljanju šole in šolskem uspehu, spolu, religioznosti in drugih vrednotah. Tomori (Šelih, 2000) pa izpostavi socialno okolje, družino, šolo, spol in osebnostne značilnosti.

Predvsem pri mladoletnih prestopnikih lahko izrazito zaznavamo dejavnike tveganja, kjer pa se ti med seboj tudi velikokrat seštevajo in povezujejo. Treba je izpostaviti, da dejavniki tveganja niso vedno vzročno in neposredno povezani z mladostnikovim neustreznim vedenjem. Kot

pravi Tomori (2000), ne smemo prehitro sklepati le o enosmerni povezanosti, čeprav je vzročna povezava med določenimi dejavniki pogosto videti kot samoumevna.

Poznavanje dejavnikov odraščanja, predvsem dejavnikov tveganja, je izrednega pomena, saj povečuje možnost, da bomo razumeli prestopniško vedenje kot pojav, med drugim pa je tudi nujno potrebno kot način pomoči posameznemu mladostniku, ki se je znašel na poteh prestopništva (Šelih, 2000).

V nadaljevanju so na kratko opisani posamezni dejavniki odraščanja.

1. 3.1 Socialno-ekonomske razmere

Slabše socialno-ekonomske razmere so kompleksen dejavnik stresa, ki so lahko povod za družinsko napetost, nestrpnost in tesnobo. Otrok kot najšibkejši člen sistema je tako pogosto strelovod za družinske stiske (dežurni krivec, neugodni odnosi, telesno kaznovanje ...) (Mikuš-Kos, 1999 v Kranjčan, 2006). Dejavniki tveganja, ki izhajajo iz slabih socialno-ekonomskih razmer, so okolijski dejavniki (slabo stanovanje, neugodno širše bivalno okolje), zdravstveni dejavniki (slabša prehrana, odpornost, večja obolevnost), psihosocialne obremenitve in stres (slabša samopodoba, slabša družinska klima, vsakodnevna skrb za preživetje, psihosocialne težave), brezposelnost staršev (negotovost, čustvena prizadetost, depresija, nestrpnost, spremenjene vloge v družini), vzgojne in izobraževalne spodbude ter možnosti (manj učnih spodbud, manj pomoči ob šolskem neuspehu, manj ukvarjanja z otrokom, manj stika s kulturnim dogajanjem ...) (prav tam).

Počutje in vedenje otrok s čustveno-vedenjskimi težavami pa lahko povežemo tudi z družbenimi procesi, kot so razvoj infrastrukture, industrializacija in urbanizacija. Slednja povzroča socialno segregacijo po spolu, starosti, stopnji izobrazbe, dejavnosti, vrsti družine ... (Kranjčan, 2006). Teža kaznivih dejanj se s starostjo stopnjuje – od redkih manjših kraj do razbojništva in kraj avtomobilov. Zaznati je tudi, da je kriminaliteta tipična moška reakcija. V študijah spolov (Dekleva, Olweus, Pušnik) se fantje (moški) z delinkventnim vedenjem pojavljajo veliko pogosteje kot dekleta (ženske). Avtorji razlike med spoloma razlagajo s kulturnimi dejavniki, ideologijo glede na odnos formalnih avtoritet, glede na preživljanje prostega časa. Večjo stopnjo mladoletniškega prestopništva kažejo mladi iz urbanih okolij pred mladimi iz ruralnih okolij (Mikšaj-Todorović, Kovčo in Cajner, 1992).

Poročila o vzrokih za napotitev otrok in mladostnikov v vzgojne zavode kažejo bolj ali manj iste razloge: »težke« družinske razmere, nastale zaradi premajhnega stanovanjskega prostora, brezposelnost, prejemanje socialne pomoči ... (Trede, 1999).

Brezposelnost mnogokrat povzroča stres, vodi do konfliktov glede denarja, do frustracij zaradi prisilne odpustitve in odrekanju udobja sredstev. Prav tako vodi do agresij in depresij, ki se zgrinjajo nad družino, omaja znotraj družinske vloge in statusno strukturo ter spodkoplje družinsko trdnost. Negativne posledice, ki jih prinaša nezaposlenost, rezultirajo v neprimerni dinamiki celotne družine. Tako predstavljajo izrazit potencialen rizičen dejavnik v procesu razvoja čustvenih in vedenjskih težav na otroka (Kranjčan, 2006).

Kranjčan (2006) iz izkušenj pove, da mnogi otroci in mladostniki v vzgojnih zavodih izhajajo iz izredno slabih stanovanjskih razmer, pri čemer jim je beg od doma velikokrat dajal najboljše ekološko-psihološke pogoje, saj so se ob slabih stanovanjskih razmerah kumulirali tudi drugi negativni dejavniki.

Družina, ki živi v težkih bivanjskih, gmotnih in socialnih razmerah, živi v kroničnem in nenehnem konfliktu z okoljem. V takšnem okolju otrok ne more dobiti spodbud za konstruktiven osebnosti razvoj, za ustrezno vključevanje v družbo. Težke bivalne, gmotne in socialne razmere vodijo otroke v kronično nezadovoljstvo, brezizhodnost in sovraštvo navznoter in navezen (Kranjčan, 2006).

1.3.2 Družina

Starši so tisti dejavnik, ki imajo pri odraščanju otrok nanje največji vpliv. Družina, ki velja za primarno socializacijsko skupino, s svojo dinamiko, odnosi in vzgojo najpomembneje vpliva na vedenje in čustvovanje otroka oziroma mladostnika. Težave, ki se pojavljajo znotraj določenih družin, kot so neustrezna vzgoja, slabi odnosi med otroki in starši ter družinsko nasilje, so le eni izmed razlogov, ki lahko za mladostnika predstavljajo nastanek čustveno-vedenjskih težav.

Rizični dejavniki, ki lahko negativno vplivajo na otrokovo rast in razvoj, so številni in zelo zapleteni (Singer, Mikšaj-Todorović, 1989). Eden izmed teh je nepopolna družina. Vzroki za nastajanje nepopolnih družin so različni. Gre za družine, pri katerih je eden izmed staršev umrl ali je razglašen za mrtvega; nepopolne družine nastanejo zaradi ločitve, zunajzakonske

partnerske skupnosti, zapustitve enega izmed staršev brez ločitve. Težave, ki jih prenašajo nepopolne družine, so ekonomske, socialne, pravne, psihološke, vzgojne in duhovne narave. Pri takih družinah se pogosteje pojavljajo tudi alkoholizem, prostitucija in kriminal (Kranjčan, 2006).

V skupino rizičnih dejavnikov Kranjčan (2006) prišteva tudi neugodne odnose v družini. S tem misli predvsem na pomanjkanje toplote v odnosu starša do otroka, pogoste prepire, neprijaznost do otroka, valjenje krivde nanj, telesno maltretiranje ali celo spolno zlorabljanje otroka.

Naslednjo rizično skupino predstavljajo duševne motnje, kronične bolezni in invalidnost staršev. Duševne motnje prinašajo neugodne učinke za otroka in se pogosto pojavljajo v obliki socialne stigmatizacije, motenj v vzgoji, abnormnih odnosov, neprimerne skrbi za otroka ipd. (Kranjčan, 2006). V skupino psihiatričnih motenj spadajo alkoholizem, shizofrenija, afektivne motnje in bolezenska ljubosumnost. V skupino invalidnosti spadajo duševne motnje, huda motenost čutil (gluhi ali slepi starši), huda epilepsija, kronična telesna obolelost ali invalidnost in smrtno nevarne bolezni (npr. rak) (Burger, 1998b).

Tudi neustrezna oziroma izkrivljena komunikacija v družini je rizičen dejavnik za otroke in mladostnike. Neustrezna vzgoja je eden od omenjenih dejavnikov. Znotraj skupine razlikujejo preveliko zaščito staršev (hiperprotektivnost), zlasti prepovedovanje samostojnih odločitev in infantilno vedenje. Naslednji v podskupini je neustrezen nadzor staršev, predvsem pri pomanjkanju skrbi zanje, brezbriznost in ne interveniranje v situacijah, ki ogrožajo otroka. Nadaljnja podskupina je prikrajšanost otrok za izkušnje zaradi takšnega vedenja in neaktivnosti staršev (premalo skupnega pogovora, dejavnosti, omejevanje vključevanja otroka v okolje ...). Kot zadnjo podskupino avtorica opredeljuje neprimerne pritiske staršev na otroka – s tem misli predvsem na pritiske staršev, ki niso usklajeni z otrokovim razvojnim nivojem in njegovimi družbeno in kulturno pogojenimi potrebami in željami (neprimerni za spol otroka, za njegovo starost ali osebnost) (Tomori, 2000).

Naslednji sklop rizičnih dejavnikov prinaša neustrezno neposredno okolje. Sem spadajo neprimerna situacija staršev (vzgoja v komuni), izolirana družina (paranoidni starši, zaprt družinski sistem, strah pred odkritjem skrivnosti ...) in tiste življenjske situacije, ki lahko predstavljajo nevarno psihosocialno situacijo in niso vključene v druge kategorije (predvsem je s tem mišljeno škodljivo omejevanje v interakcijah znotraj in zunaj družine) (Burger, 1998b).

Rizičen dejavnik so tudi akutni življenjski dogodki: izguba pomembnega čustvenega odnosa (smrt, odhod, novo rojstvo), neprimerno spremenjeni modeli družinskega odnosa (v družino pride nova odnosna oseba), dogodki, ki povzročajo izgubo samospoštovanja (doživetje neuspeha ob vloženem trudu, javno ponižanje ter osebne zastrašujoče izkušnje, kot so dolgotrajne bolezni, poplave, potresi, doživetje nezgode, kraje) (Kranjčan, 2006).

Naslednjo skupino tvorijo dogodki in okoliščine stresa v zvezi z otrokovimi težavami. Sem spadajo vpliv zavodske (institucionalne) vzgoje, stigmatizacija in izguba samospoštovanja zaradi prikrajšanosti ali videza. V zadnjo skupino so zajeti še družbeni stresorji: izgnanstvo ali diskriminacija, migracije ali socialne selitve (sprememba kulture, jezika, socialnega statusa, prekinitev odnosov) (Kranjčan, 2006).

Tudi nestalna vzgoja staršev je lahko ogrožajoč dejavnik, pri čemer se danes kaznuje neko vedenje, ki jutri sploh ne bo več opaženo. Pogosto so to starši, ki ukrepajo glede na trenutno razpoloženje, nihajo med vzgojnimi prijemi, so negotovi v svoji vlogi ipd. Osebnostno so labilni, preobremenjeni, nezadovoljni s seboj (Burger, 1998b; Ule, 2000).

Napeto in nezdravo družinsko klimo nenazadnje ustvarjajo spori med staršema, v katere je odnosno vpleten tudi otrok. Za otrokov razvoj prav tako ni ugodno, če se starša med seboj ne spoštujeta ali če tekmujeta za otrokovo naklonjenost. Tudi v odnosu do avtoritet imajo mladoletni prestopniki vrsto neugodnih izkušenj, saj so z njihove strani deležni predvsem kazni, omejitev, prepovedi in poniževanja. V mnogih družinah so otroci prikrajšani pri pridobivanju spretnosti za obvladovanje stresa. To velja posebej za izpostavljene otroke, ki se morajo sami soočiti z mnogimi preizkušnjami, obremenitvami in frustracijami, česar se otrok v funkcionalni družini sicer nauči od zrelejših družinskih članov (Kranjčan, 2006).

Tudi neustrezni liki so značilni za odraščanje mladoletnih prestopnikov. Tomori (2000) opredeli skupino neustreznih »očetov«:

- odsoten ali čustveno nedostopen oče (otrok je brez pravih identifikacijskih vzorcev in spodbud, sin je brez gotovosti vase, hči pa brez varnega občutja s strani moškega lika);
- agresiven, kaznujoč in trd oče (otroci se ob takšnem očetu odzivajo z uporom in kljubovalnostjo, kjer je to le mogoče, so brez zaupanja vase);
- alkoholiziran, neobvladljiv in impulziven oče (ne spodbuja stabilnosti, vztrajnosti in strpnosti, zbujata negotovost in bojazen; okolje je v mučni negotovosti in pričakovanju nečesa hudega);

- oče, ki ni vključen v širše socialno okolje (ne daje svoji družini pravih smernic, spodbud, vzorcev).

V skupini neustreznih »mater« pa so (Tomori, 2000):

- nemočna, resignirana, pasivna in pogosto tudi depresivna mati (ne spodbuja volje, vedrine in pozitivnega odnosa; sinu se je težko osamosvajati, je nasilen, hči pa se v bojazni, da bi ji bila podobna, vede sovražno oziroma manipulativno);
- hiperaktivna, brezpogojno in nesmiselno zaščitniška mati (otroku ponuja vzorce narcizizma, nerealnih pričakovanj, brez empatije in vzorcev prilagajanja);
- dominantna, oblastna in lastniška mati (v otroku sproža občutje nepomembnosti, neustrezno prilagojenost, tudi razdiralnost).

Slabi odnosi med otroki in starši so izpostavljeni trem možnim potem v prestopništvo:

- zmanjšujejo navezanost otrok na starše (otrok zato nima pred kom tvegati kaznivega dejanja);
- kažejo, da so sovražnost, prezir in nasilje nekaj normalnega;
- povzročajo negativna čustva, ki vodijo v željo po maščevanju v obliki nasilništva, tatvin, vandalizma (Ule, Renner, 1998).

Družina je tista, ki bi vsakemu otroku morala nuditi ustrezno socializacijo, ga naučiti primerne komunikacije, obvladovati stresne situacije, sprejemati odgovornost za svoje odločitve, varovati njegovo duševno stanje ter krepiti njegovo samopodobo in samospoštovanje (Kraševac Ravnik, 1999).

1.3.3 Šola

Šola velja za izredno pomemben socializacijski dejavnik otrok oziroma mladostnikov. Predstavlja institucijo, kjer se mladostniki prvič srečajo z obliko »formalne avtoritete« in ravno način, kako posamezen mladostnik doživlja šolo, lahko močno vpliva na njegovo vedenje in čustvovanje.

Vloga šole je izredno pomembna predvsem zato, ker prevzema čedalje večji delež pri socializaciji mladih (zaradi zaposlenosti obeh staršev, samostojne mikrodružinske skupnosti, enodružinske skupnosti itn.). Šola je prevzela prevladujočo nadzorno in vzgojno funkcijo nad odraščajočimi posamezniki (Ule, 1996).

Poštrak (2006) navede, da lahko šola kot ustanova deluje kot tisti dejavnik tveganja, ki spodbuja, sproži ali celo izzove ravnanje mladostnikov, ki bi ga lahko opredelili kot nasilno. Lampe in sodelavci (2002) navedejo načine, kako lahko šola vpliva na nasilno vedenja otroka oziroma mladostnika z naslednjimi dejavniki:

- splošno neugodno psihosocialno ozračje šole (velikost šole, veliko število učencev, kaznovanje);
- učiteljeva osebnost (strogost, nedoslednost, nepravičnost);
- prevelika storilnostna naravnost šole (mnogi učenci niso kos visokim zahtevam in zaradi neuspeha izgubljajo voljo do učenja, kar lahko vodi v razne oblike odpora in nasilno vedenje);
- neugodni odnosi med otroki (izsiljevanje, posmeh, ustrahovanje);
- nezmožnost gibanja in drugačnega telesnega sproščanja (npr. otroci, ki morajo veliko časa preživeti v istem prostoru, ne sproščajo svojih napetosti s športom).

V našem šolskem sistemu prevladuje storilnostna naravnost, ki je hkrati tudi značilna za širše socialno okolje (Bečaj, 1999). Otroci in mladostniki, ki upoštevajo navodila učiteljev, sledijo šolskim normam in se na splošno dobro prilagodijo v šoli, veljajo za bolj uspešne. Otroci in mladostniki, ki pa ne upoštevajo navodil učiteljev, ki se težje prilagodijo šolskim normam in se v šoli počutijo omejene ter se ne podredijo šolskemu urniku, veljajo za manj uspešne (Tivadar, 2000).

Raziskava šolske dokumentacije (Žižak, 1992) je pokazala statistično pomembno razliko med skupino otrok, ki so jih namestili v vzgojni zavod, in vrstniki. Že v tretjem razredu so bili v šolski dokumentaciji mnogi otroci, ki so jih pozneje namestili v vzgojni zavod, opredeljeni kot vedenjsko težavni oziroma problematični.

Tomori (2000) tako izpostavi dejstvo, da šola s svojo strukturo uspešnih in neuspešnih učencev povečuje možnost prestopniškega vedenja. Na tej točki se torej postavlja vprašanje, kolikšen delež pri oblikovanju negativne samopodobe ter čustvenih obremenitev nosi šola s svojim specifičnim načinom dela (Kranjčan, 2006). Razlikovanje otrok na boljše in slabše ter uspešne in neuspešne je od takšne institucije, kot je šola, nedopustno. Za vsakega otroka oziroma mladostnika bi morala šola predstavljati pozitivni varovalni dejavnik (sploh v primeru, če vsi ostali dejavniki odpovedo), kjer lahko ta vedno najde varen prostor, zatočišče in pomoč.

Pomembno je torej, da se šola odzove tudi na težave, ki jih mladostnik »prinese« s seboj in niso nujno povezane s šolskim delom, a jih mladostnik občuti kot pomembne. Mladostnik si v taki situaciji želi podporo ljudi, ki jim lahko zaupa in jih pozna. Otroci potrebujejo odrasle osebe, da jim pomagajo, učitelji in drugi šolski delavci pa so odrasle osebe, ki jih otrok dobro pozna, jih vsak dan srečuje in so mu lahko blizu (Grebenc idr., 2010).

1.3.4 Vrstniki

Zadovoljevanje otrokovih temeljnih potreb je pomembno za njegov normalen razvoj. Sem spadajo tudi potrebe socialne narave, torej potrebe po priznavanju, uveljavljanju, varnosti, in te lahko posameznik zadovoljuje le v odnosih z drugimi. Ravno iz tega razloga vrstniki predstavljajo mladostnikom tako pomemben dejavnik odraščanja (Resman idr., 1999).

Otrok oziroma mladostnik, ki ga vrstniki sprejmejo, in se počuti, da tej skupini tudi pripada, ima pozitivno samopodobo in dobro predispozicijo za nadaljnje življenje. Marsikateri mladostnik pa se znajde v težavah predvsem z navezovanjem stikov z vrstniki, veliko izmed njih pa nima pravih prijateljev ali pa jih ima le malo. Takšne in podobne negativne izkušnje lahko mladostnika pripeljejo do zapiranja vase in izogibanja vrstnikom ter socialnim dogodkom, do tesnobe ...

V času mladostništva so mladostniki veliko bolj podvrženi vrstniškemu vplivu. Mladostnik, ki je z vrstniškega vidika nekoliko drugačen, bodisi zaradi fizičnega izgleda, socialnega ozadja, učnih težav in podobno, je lahko s strani vrstnikov hitro odrinjen na rob ali pa celo izoliran (Lash in Kahn, 1998). Ker si nihče od mladostnikov tega ne želi in ker jim je sprejetost med vrstniki ključna, so zanj pripravljeni storiti marsikaj (Bučar-Ručman idr., 2004).

Vrstniki pa veljajo predvsem za dejavnik, ki močno vpliva na oblikovanje vedenjskih vzorcev mladostnika. Tudi trdna oseba, ki so ji doma preko vzgoje vnesli pravilno ocenjevanje konkretnih situacij kot družbeno sprejemljivih/nesprejemljivih, lahko podleže vplivu vrstnikov in sprejme njihove vrednote ter stališča (Bučar-Ručman idr., 2004).

Za mladoletne prestopnike velja, da se znajdejo v vrstniških skupinah s podobnimi življenjskimi situacijami, obrambnimi mehanizmi, vrednotami ... Čeprav ta družba deluje kot dejavnik tveganja, zanje predstavlja edino družbo, s katero se v danem trenutku lahko poistovetijo, saj pri teh vrstnikih prepoznavajo podobne vedenjske vzorce, ki so se razvili na podobnih podlagah

odsotnosti staršev, (čustvene) prikrajšanosti, neustrezne vzgoje in podobno. Mladi se v takšnih skupinah počutijo močnejše, se dokazujejo, želijo biti videni in ravno zato prihaja do delinkventnih ravnanj. Te skupine so lahko prehodne, vezane predvsem na manjša delinkventna ravnanja, lahko pa prerastejo v trajnejše, določljivejše skupine, imenovane mladoletniške tolpe (Kranjčan, 2006).

1.3.5 Osebnostne značilnosti

Otroci s čustveno-vedenjskimi težavami veljajo za bolj impulzivne. To je način vedenja, ki vključuje odzivanje brez poprejšnjega pomisleka, nestrpnost, slabše obvladovanje čustev (zlasti jeze). Impulzivno se občasno in ob določenih obremenitvah lahko odziva vsakdo, pri osebah s prestopniškim vedenjem pa je zelo pogosto celoten slog vedenja povezan s splošnim slabim nadzorom impulzov (Tomori, 2000).

Značilnost, ki se prav tako pogosto pojavlja, je zvišan prag za vzburljenje. Raziskovalci to povezujejo z nižjo ravno adrenalinih glukokortikoidov v organizmu, snovmi, ki so povezane z odvisnostjo na stres (Olweus, 1987). To vpliva na mladostnikovo splošno počutje. Za svoje dobro počutje potrebujejo veliko intenzivnega dogajanja, saj so v nasprotnem primeru napeti, nemirni in nestrpni.

Naslednja lastnost, ki je pri mladoletnih prestopnikih pogosto navzoča, je ekstravertnost. Otroci oziroma mladostniki so veliko bolj naravnani v zunanjo akcijo (Kranjčan, 2006). Tomori (2000) pa zaključuje s tem, da je za mladoletne prestopnike v primerjavi z njihovimi vrstniki značilna tudi dobra energetska opremljenost in vitalnost.

Te opisane značilnosti se ne odražajo le v navzven opaznem odzivanju in vedenju mladostnikov, ampak vplivajo tudi na njihove interese, vključevanje v okolje, šolanje, izobraževanje, socialne stike, nezadovoljivo samopodobo in nizko raven samospoštovanja ter sovražen odnos do sveta. Sicer pa je treba poudariti, da so impulzivnost, razburljivost in težave pri obvladovanju čustev, razpoloženja, lahko tudi del psihoorganskih motenj, ki sledijo resnejšim poškodbam osrednjega živčevja (npr. poškodbam glave, meningitisu, porodnim poškodbah ...) (Kranjčan, 2006).

Velik vpliv na čustveno-vedenjske težave imajo tudi psihološki dejavniki. Mnogi mladoletni prestopniki imajo nezadovoljivo (negativno) samopodobo in nizko raven samospoštovanja.

Občutek lastne nevrednosti, nesposobnosti in nemoči pa so za vsakogar izjemno neprijetni in boleči občutki. Takšnim mladostnikom ravno delinkventno vedenje nudi občutek moči in obvladovanja. V nekakšnem obrambnem narcizmu gradijo vtis dominantnosti in drznosti z dejanji (Perret Catipovic, Ladame, 1998). S svojim vedenjem sebi in drugim prikrivajo šibke točke, ki jih pri sebi ne morejo sprejemati in zaradi katerih so dejansko ranljivi (Tomori, 2000).

Značilna lastnost mladoletnih prestopnikov je tudi slabša socialna zrelost (Earls, 1995). Ta se kaže kot nesposobnost sprejemanja odgovornosti za lastno neustrezno vedenje ob projekciji krivde v druge (Tomori, 2000).

Pri tistih mladoletnih prestopnikih, katerih osebnostni razvoj poteka v smeri disocialnih osebnostih motenj, pa je že v mladostništvu mogoče zaznati karakterne značilnosti, kot so nesposobnost za uživanje v čustva drugih, pomanjkanje občutja krivde ali obžalovanja ter nesposobnost za učenje iz lastnih negativnih izkušenj (Tomori, 2000).

1.4 OBLIKE DELA IN PRISTOPI PRI DELU Z MLADOSTNIKI S ČUSTVENO-VEDENJSKIMI TEŽAVAMI

Hrovat (2000) piše o petih različnih oblikah dela z otroci oziroma mladostniki, ki imajo čustveno-vedenjske težave, in sicer kot prvo obliko navede individualno delo. Pri tej obliki vzgojitelj dela z mladostnikom ena na ena. S to metodo tako lahko nudi individualno pomoč, oporo in svetovanje za lažji uvid mladostnikovih težav. Z vsemi tremi oblikami pomoči mladostniku pomaga pri iskanju možnosti za razreševanje težavnejših življenjskih situacij in osebnih problemov.

Pri skupinskem delu poskuša vzgojitelj s pomočjo procesov skupinske dinamike ustvariti ugodno klimo. Skupinsko delo je torej oblika dela, kjer vzgojitelj nudi oporo in pomoč pri reševanju težav skupine, izvajanju vsakodnevnih obveznosti, opravil in dejavnosti skupine. Mladostnik lahko tako z delom v skupini zadovoljuje številne socialne potrebe in mehanizme skupnih interakcij (sodelovanje, tekmovanje, pripadnost, identifikacijo, sugestijo ...) (Hrovat, 2000).

Z interaktivno vzgojo se mladostniki učijo drug od drugega. Naučijo se predvsem analizirati samega sebe, svoja ravnanja in pričakovanja. S to obliko dela torej mladostnik spoznava sebe, svoje potrebe in razpoloženja. Vsa dejanja mladostnikov v skupini pa vzgojitelju pomagajo, da

spozna skupino, s katero sodeluje. Na osnovi tega jim lahko nudi metode dela, ki so skupini blizu (izboljšanje samopodobe, socialno učenje, sproščanje, dvostranska komunikacija ...). Vzgojitelj pa se dotakne tudi tem, o katerih se v vsakdanjem življenju premalo pogovarjamo (Hrovat, 2000).

Delo z ožjim družbenim okoljem zajema ljudi, ki tesno sodelujejo z mladostnikom, oziroma njemu bližnje ljudi (starši, prijatelji). Delo s starši poteka predvsem v obliki svetovanja, pri čemer je poudarek na spoznavanju bistva problema in težave ter njenemu sprejemanju in reševanju. Potrebno je tudi sodelovanje s šolo, kjer se izmenjujejo informacije glede šolskih obveznosti in uspehov, prav tako pa še sodelovanje s centrom za socialno delo, ki je mladostnika namestil, in sicer zaradi izmenjave informacij o otrokovem napredku, morebitnih težavah, spremembah ... (Hrovat, 2000).

Kot zadnjo obliko pa Hrovat (2000) navede delo s širšim družbenim okoljem. Tukaj sodelujejo vse družbene strukture, ki so povezane z delom in življenjem mladostnikov v vzgojnem zavodu. Vzgojne ustanove so integrirane v okolje. Tako obiskujejo kulturne prireditve, muzeje, naravne znamenitosti, gledališča, kar mladostniku omogoča pridobivanje novih izkušenj na moralnem in kulturnem področju. Posameznik si tako pridobiva potrebne socialne veščine s pomočjo strokovnih delavcev, ki ga vodijo, usmerjajo, korigirajo in pripeljejo do zelenega cilja.

K spreminjanju odklonskega vedenja mladostnikov obstajata dva osnovna pristopa, in sicer behaviorističen in kognitivni, možna pa je tudi kombinacija teh dveh pristopov (McPhillimy, 1996). Behaviorističen pristop je usmerjen v vedenje mladostnikov oziroma v tisto, kar mladostniki počnejo, ne razmišlja pa o njihovih občutkih ali razlogih za slabo vedenje. Glavne vedenjske tehnike za spreminjanje motečega vedenja so nagrajevanje, ukinjanje nagrade in kaznovanje. Nezaželeno vedenje je torej po mnenju behaviorističnih psihologov mogoče odpraviti na tri načine. Najhitreje ga odpravimo, če ustrezno vedenje krepimo z nagrajevanjem, saj tako enostavno ne bo prostora za slabo vedenje. Nadaljnja možnost je ukinitve nagrade, kar vodi do ugašanja neustreznega vedenja. Če nekega vedenja ne vzpodbujamo z nagrajevanjem, bo postopoma ugašalo in na koncu popolnoma ugasnilo. Najprej pa moramo ugotoviti, kaj je tisto, kar nagrajuje mladostnikovo neustrezno vedenje in nato to nagrado odstraniti (npr. če se mladostnik neustrezno vede zato, da bi razjezil vzgojitelja, se ta na takšno provokacijo ne sme odzivati tako, da se razjezi). Tretja možnost pa je kaznovanje, ki sledi nezaželenemu vedenju. Zaradi kazni naj bi to vedenje postalo manj zanimivo in bi zato prenehalo. Behavioristični

psihologi nagrajevanje pozitivnega vedenja, ki naj bi ojačalo želeno vedenje, bolj priporočajo kot kaznovanje, ki naj bi vodilo k prenehanju neželenega vedenja. Spreminjanje motečega vedenja po tem pristopu poteka po naslednjih korakih: identifikacija ciljnega vedenja, ki ga želimo spremeniti; opazovanje, kako pogosto se to vedenje pojavlja; uporaba ustrezne vedenjske tehnike za doseg spremembe vedenja; preverjanje spremembe v ciljnem vedenju (Žagar, 2012).

Kognitivni pristop pa je precej drugačen, pravzaprav nasproten behaviorističnemu pristopu. Kognitivni psihologi menijo, da je ideja, da se je treba pri odpravljanju nezaželenega vedenja osredotočiti na samo vedenje ter zanemariti občutke in motive takšnega vedenja, neustrezna, saj so občutki in motivi tisti, ki hranijo mladostnikovo vedenje. Ključnega pomena za sodelovanje mladostnika je to, kako zaznava okolje oziroma situacijo v vzgojni skupini. Če jo zaznava kot pomembno, kot nekaj, kar pomaga njemu in njegovemu razvoju, bo s strokovnimi delavci pripravljen sodelovati, v nasprotnem primeru pa ne. Zato se mora strokovni delavec, ki želi pri mladostniku odpraviti nezaželeno vedenje, vživeti v vlogo tega mladostnika in z njegovega zornega kota opisati situacijo, upoštevajoč njegovo starost, interese, situacijo doma, sposobnosti, znanje ... Samo tako bo lahko poiskal ustrezne ukrepe za spremembo vedenja (Žagar, 2012).

McPhillimy (1996 v Žagar, 2012) meni, da uporaba behaviorističnega in kognitivnega pristopa ločeno ter v njuni skrajni obliki ne daje optimalnih učinkov pri spreminjanju vedenja učencev. Zato predlaga njuno kombiniranje v nov pristop, ki se bolj sklada z vzgojiteljevo zaznavo mladostnikov ter je kot takšen učinkovitejši v praksi. Ta kombiniran pristop imenuje behavioristično-reflektivni pristop.

1.5 VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNI ZAVODI

Vzgojni zavodi so v zakonu opredeljeni kot institucije za vzgojo in izobraževanje otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami ter za otroke s čustvenimi in vedenjskimi motnjami. Država jih je ustanovila z namenom, da bi pomagala otrokom in mladostnikom, ki nimajo ustreznega družinskega varstva, vzgoje in oskrbe. Ker v času razvoja ti otroci niso dobili zadostne podpore v svoji primarni družini, je naloga zavodov, da celostno, torej na vzgojni, socialni in čustveni ravni, korigirajo primanjkljaje in odklone (Krajncan in Šoln Vrbinč, 2015).

Razvoj vzgojnih ukrepov kot kazenskih sankcij, in sicer predvsem oddaje v vzgojni zavod, se je začel šele tik pred koncem 18. stoletja in v 19. stoletju. Čeprav so kazenski zakoniki 19. stoletja poznali vzgojne zavode za mladoletnike, je bilo ustanavljanje takih zavodov tedaj še zelo redko. To stanje se je začelo izboljševati šele v začetku 20. stoletja (Mrgole, 1999).

Ukrep namestitve mladih v vzgojne zavode je skrajni ukrep, ki ga uporabi državni aparat, ko druga sredstva regulacije vedenja mladih ne zaležejo več. Vzgojni zavod je tako meja in tabu: meja med vedenjem, ki ga družba še tolerira, in vedenjem, ki sega onkraj. Legitimnost državnega posega podpirata širok sklop utemeljitev, postopkov in angažiranje profesionalnih služb, ki zagotavljajo premestitev mladostnic in mladostnikov s področja družinske vzgoje v obravnavno državnih ustanov (Mrgole, 1999).

Bečaj (1989 v Kranjčan, 2006) izpostavlja, da moramo z vso odgovornostjo seči po tako skrajnem ukrepu, kot je oddaja v vzgojni zavod, da bi otroka zavarovali pred ogrožajočimi dejavniki, vendar je treba, če je le mogoče, otroku sprva pomagati v domačem okolju.

Namestitve v vzgojni zavod so pretežno v funkciji reakcij socialne kontrole na oblike odklonskega vedenja, zato otroci in mladostniki najpogosteje ne prihajajo v vzgojni zavod zaradi lastnega hotenja, temveč so tja nameščeni z malodušjem in odporom oziroma na podlagi zahteve centra za socialno delo ali sodišča. Ravno s tem razlogom lahko sam postopek nameščanja otroka oziroma mladostnika v vzgojni zavod zanj predstavlja ogromen stres (Kranjčan, 2006).

Vloga vzgojnih zavodov je predvsem vzgojna, preventivna, kompenzacijska in korektivna. Vzgojni zavodi veliko pozornosti posvečajo mladostnikovi oskrbi in varstvu, saj predvsem skrbijo za zadovoljevanje mladostnikovih potreb, njegovo socializacijo ter vzgojo. Mladostnike z raznolikimi šolskimi programi ter programi poklicnega izobraževanja in usposabljanja pripravljajo na njegovo samostojno življenje. Vzgojna prizadevanja vzgojiteljev pa s svojo usmerjenostjo prispevajo k emancipaciji ter mladostnikovi osebnosti in socialni integraciji (Skalar, 1995).

1.5.1 Vrste vzgojno-izobraževalnih ustanov

V Sloveniji deluje deset vzgojno-izobraževalnih zavodov za otroke in mladostnike ter en prevzgojni zavod. Šoln Vrbinc in sodelavci (2016) jih razdelijo v naslednje štiri skupine:

1. VZGOJNI ZAVODI: Tukaj se znajdejo otroci oziroma mladostniki, ki imajo čustveno-vedenjske težave. Vzgojni zavod Planina je edini v Sloveniji, ki sprejema tudi otroke oziroma mladostnike z lažjo motnjo v duševnem razvoju. V vzgojni zavod je mladostnik napoten s strani centra za socialno delo, in sicer s pomočjo vzgojno varstvenega in preprečevalnega ukrepa. Napoten pa je lahko tudi s strani mladinskega sodišča, pri čemer govorimo o sodnem ukrepu oddaje otroka oziroma mladostnika v vzgojni zavod. Vzgojni zavodi sprejemajo otroke od 6. leta, pri čemer lahko ti v zavodu bivajo vse do 17. leta. Zavodi za mladostnike pa sprejemajo mladostnike, stare od 14 do 18 let, ki pa lahko v zavodu ostanejo do dopolnjenega 21. leta starosti (Skalar, 1995).

2. STANOVANJSKE SKUPINE: So stanovanja, ki so namenjena vzgojno ogroženim otrokom oziroma mladostnikom, ki še vedno obiskujejo osnovne in srednje šole. V stanovanjskih skupinah potekajo celotna oskrba, vzgoja, izobraževanje in usposabljanje. Tam jih lahko namestijo centri za socialno delo in matični vzgojni zavodi. Pravzaprav gre za dopolnilno obliko zavodske vzgoje, ki prispeva k mehkeemu prehodu iz bolj zaprtega in strukturiranega zavodskega okolja v samostojno življenje. Za premestitev se vzgojni zavodi odločijo, kadar otroci in mladostniki izpolnjujejo pogoje za samostojno in manj nadzorovano življenje. Stanovanjske skupine so urejene po vzgledu družinskega koncepta (Skalar, 1995).

3. MLADINSKI DOMOVI: Namenjeni so vzgojno ogroženim otrokom oziroma mladostnikom, ki so ostali brez varstva in vzgoje v lastni družini, so vzgojno težavni, imajo učne ter čustveno-vedenjske težave. V mladinske domove otroke oziroma mladostnike namesti center za socialno delo. Namen bivanja v domu je zagotovitev pogojev varnega in zdravega osebnega razvoja, cilj pa je uspešen zaključek osnovne šole in/ali poklicnega izobraževanja. Otroci oziroma mladostniki, ki se po odpustu ne morejo vrniti v svoje matične družine, si morajo ustvariti pogoje za samostojno življenje, pri čemer jim pomagata dom (strokovni delavci – vzgojitelji) in pristojni center za socialno delo. Vzgojni program se izvaja pretežno v vzgojnih skupinah (v domu) ali stanovanjskih skupinah na različnih lokacijah.

4. PREVZGOJNI DOM: Sem mladinsko sodišče napoti mladostnike, ki jim je odredilo vzgojni ukrep. Tu bivajo mladostniki, stari od 14 do 21 let, vendar lahko v prevzgojnem domu ostanejo do dopolnjenega 23. leta starosti.

Kje vse najdemo vzgojno-izobraževalne zavode v Sloveniji? Na SV je vzgojno-izobraževalni zavod Vzgojni dom Veržej, na Štajerskem sta Mladinski dom Maribor in Vzgojni zavod Slivnica pri Mariboru, v ljubljanskem okolišu so Vzgojno-izobraževalni zavod Višnja Gora, Vzgojno-izobraževalni zavod Frana Milčinskega Smlednik, Zavod za vzgojo in izobraževanje Logatec, Mladinski dom Malči Beličeve in Mladinski dom Jarše, na Gorenjskem je Vzgojni zavod Kranj, na Primorskem pa Vzgojni zavod Planina pri Rakeku (Strokovni center Planina) (Kranjčan, 2010).

Šoln Vrbinc in sodelavci (2016) izpostavijo, da se zavodi med seboj razlikujejo po:

- starosti populacije – nekateri so namenjeni le šoloobveznim otrokom, drugi mladostnikom po zaključeni šolski obveznosti, spet tretji sprejemajo oboje;
- spol – nekateri sprejemajo le fante, drugi fante in dekleta;
- organiziranosti izobraževanja – nekateri nudijo interno izobraževanje, v drugih otroci in mladostniki obiskujejo šole v okolju, kjer se nahaja ustanova;
- organiziranosti življenja – nekateri imajo vzgojne skupine, drugi stanovanjske skupine, tretji pa skupino otrok in mladostnikov imenujejo družina.
- organu, ki namešča otroke in mladostnike (v nekatere vzgojne zavode nameščajo otroke le CSD, v druge CSD in sodišča, v prevzgojni dom pa le sodišča).

1.5.2 Pozitivni in negativni vidiki vzgojno-izobraževalnih zavodov

Vsaka zavodska vzgoja poleg pozitivnih s seboj prinaša tudi številne negativne posledice, ki se pokažejo že med bivanjem mladoletnika v zavodu ali po njegovem odpustu iz zavoda (Brinc, 2000).

Že sama napotitev otroka ali mladostnika v vzgojni zavod je praviloma izhodišče krize in razvoja v napačno smer, čeprav seveda ponuja tudi razvojne možnosti. Za otroka, ki ga večkrat premeščajo iz vzgojnega zavoda v drugo ali podobno ustanovo, naraščajo velika tveganja. Ob tem so posebej ogrožene osebnostne značilnosti, kot so obvladovanje okolja, stopnja aktivnosti, iniciative in optimizma. Ti otroci navadno nimajo pravice soodločanja o svoji usodi in preseljevanju iz ustanove v ustanovo. Za te posameznike so značilne osebnostne težave, ki se izražajo v naučeni nemoči in izgubi samokontrole nad lastnim življenjem (Kranjčan, 2006).

Bonhoffer (Miribung, 1986 v Kranjčan, 2006) navaja naslednje pomanjkljivosti vzgojnega zavoda kot ustanove:

- zavod vedno ostaja umetno aranžiran življenjski prostor;
- skupnost v zavodu ni določena s prostovoljno udeležbo;
- po odpustu otroci in mladostniki nimajo nobenih pravic niti obveznosti v odnosu do odraslih ali do vrstnikov v zavodu (neobveznost medsebojnih odnosov);
- zavod ostaja prehodni stadij, odlomek neorganskega razvoja;
- zavod pomeni totalen poseg v življenje otrok in mladostnikov, otroci in mladostniki se nenadoma znajdejo v novem okolju.

Če bi strnili različne ugotovitve strokovnjakov in raziskovalcev, tudi slovenskih (Kanduč, Mrgole, Šebart, Javornik), bi jih lahko strnili v ugotovitev, da zavodska obravnava pri mladostnikih povzroča številne negativne učinke, med katerimi so gotovo najpomembnejši prizonizacija (identifikacija z institucionalno subkulturo), kriminalizacija (utrditev vzorcev kriminalnega vedenja), alienacija (odtujevanje socialnemu okolju zunaj institucije, zmanjševanje zmožnosti komuniciranja) in stigmatizacija (etiketiranje). V začetku 70. let je bila razširjena misel, da ustvari institucija pri vseh, ki so vanjo oddani, več patologije, kot je prinašajo posamezniki s seboj (Skalar, 2000).

Stein in Munro (2008) kot ena izmed redkih avtorjev navajata pozitivne vidike bivanja v vzgojno-izobraževalnih zavodih. Govora je o dveh najpomembnejših dejavnikih namestitve, in sicer stabilnosti namestitve ter dostopnosti in raznolikosti programov pomoči po odpustu iz posebnih oblik varstva. Za pozitivno izkušnjo bivanja mladostnikov pa morajo zavodi poleg teh dveh dejavnikov še graditi na občutku pripadnosti, povezanosti in nuditi podporno ter varno okolje za učenje in izobraževanje. To so dejavniki, ki vplivajo na uspešnost prehoda mladoletnih prestopnikov v odraslost.

Vzgojno-izobraževalni zavodi torej predstavljajo kar precej pozitivnih, ne samo negativnih vidikov. Večini mladostnikov vzgojno-izobraževalni zavodi nudijo (edino) spodbudno okolje, kar jih pripelje do splošno boljšega počutja, višje samozavedi, zaupanja vase in v svoje sposobnosti ... Prav tako veliko mladostnikov ravno zaradi zavodske vzgoje dokonča šolanje, se nauči samostojnosti, razvije pozitivne vedenjske vzorce in zdrave mehanizme obvladovanja za spoprijemanje s svojimi težavami.

2. FORMULACIJA PROBLEMA

V vsakdanjem življenju pogosto zasledimo pojav odklonskega vedenja mladih, ki bi se mu morali kot družba precej bolj posvečati. Veliko mladostnikov, ki imajo predvsem vedenjske in čustvene težave, ravno zaradi odklonskega vedenja namestijo v vzgojne zavode z namenom, da se jih pravilno vzgoji. Vstop v vzgojni zavod in prilagajanje življenju znotraj zavoda mladostniku pogosto povzroči dodatne težave. Mladostniki, ki živijo v vzgojnih zavodih, se pogosto srečujejo tudi s stigmatizacijo, kar jim samo še dodatno otežuje odraščanje in prehod v odraslost. Tako marsikateri mladostnik ne izboljša svojega vedenja, saj se kljub institucionalizaciji še vedno v veliki meri pojavljajo raznolike težave, kot na primer: beganje iz zavoda, nasilje, uživanje prepovedanih substanc. Veliko avtorjev (Kranjčan in Šoln Vrbinc, 2015) v svojih raziskavah prav tako ugotavlja, da pomoč mladostnikom in mladostnicam v vzgojnih zavodih ni vedno uspešna. Zato me v diplomski nalogi zanima, kako mladostniki in mladostnice doživljajo učinke vzgojnega zavoda na spremembe lastnega odklonskega vedenja in spremembe v čustvovanju.

Ker družba mladostnike s čustveno-vedenjskimi težavami velikokrat zatre, sem v diplomski nalogi želela izpostaviti, kako pomemben je pravzaprav mladostnikov glas. Raziskovalni problem sem tako opredelila s perspektive mladostnikov, pri čemer sem z njihovo pomočjo pridobila pomembne informacije o učinkovitosti vzgojnega zavoda. Želela sem dobiti predvsem uvid v to, ali vzgojni zavod pripomore k mladostnikovi spremembi pri vedenju in čustvovanju ter zmanjšanju odklonskega vedenja. Z raziskavo pa sem si tudi želela raziskati, katere metode in tehnike dela so manj učinkovite in bi jih treba preoblikovati, mogoče celo razviti nove, učinkovitejše metode in tehnike dela, ki bi bolje ali v celoti pripomogle k spremembi vedenja in čustvovanja mladostnika ter k zmanjšanju njihovega odklonskega vedenja.

2.1 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA IN HIPOTEZE

RAZISKOVALNA VPRAŠANJA:

- Kako so mladostniki doživljali svoje bivanje v vzgojnem zavodu ob prihodu in kako bivanje doživljajo danes?
- Kakšne spremembe v čustvovanju in vedenju opažajo mladostniki tekom svojega bivanja v vzgojnem zavodu?
- Katera metoda/tehnika dela mladostnikom najbolj pripomore k zmanjšanju čustvenih težav in odklonskega vedenja?

- Kako je bivanje mladostnika v vzgojnem zavodu vplivalo na medsebojne odnose s starši/skrbniki, vrstniki in drugimi pomembnimi odraslimi?
- Kako mladostniki vidijo svojo prihodnost po izpustu iz vzgojnega zavoda?

Raziskovalna vprašanja so zastavljena na način, da so mladostniki lahko opravili samooceno sprememb v vedenju, čustvovanju, odnosih in doživljanju. Z raziskovalnimi vprašanji želim ugotoviti, ali mladostniki opažajo spremembo pri sebi, v svojem vedenju in čustvovanju, odkar so bili nameščeni v vzgojni zavod.

HIPOTEZE:

- H1: Ob prihodu so se mladostniki vedli upirajoče, vendar so se tekom življenja v vzgojnem zavodu začeli v proces bolj vključevati in sodelovati.
- H2: Intenziteta odklonskega vedenja in čustvenih težav pri mladostnikih z življenjem v vzgojnem zavodu upade.
- H3: Mladostniki kot najbolj učinkovito metodo/tehniko dela navajajo pogovor.
- H4: Mladostniki so z življenjem v vzgojnem zavodu izboljšali svoje odnose s starši/skrbniki, z vrstniki in z drugimi pomembnimi odraslimi.
- H5: Mladostniki so negotovi glede svoje prihodnosti, predvsem pa jih po izpustu skrbi vrnitev v odklonsko vedenje.

3. METODOLOGIJA

3.1 VRSTA RAZISKAVE

Raziskava glede na stopnjo v procesu spoznavanja sodi med deskriptivne ali opisne raziskave, saj je njen namen količinsko (kvantitativno) opredeliti oziroma oceniti osnovne značilnosti preučevanega pojava (Mesec, Rape Žiberna in Rihter, 2009). Raziskavo prav tako umeščam med kvantitativne, saj sem zbirala zgolj številčne podatke, ki sem jih na koncu preštela in statistično analizirala. S pomočjo kvantitativne metode sem dobila vpogled v to, kako mladostniki ocenjujejo učinke vzgojnega zavoda na spremembo v njihovem odklonskem vedenju in čustvovanju.

3.2 SPREMENLJIVKE

Tabela 2: Spremenljivke, indikatorji, modalitete

SPREMENLJIVKA	INDIKATOR	MODALITETA
Predhodno bivanje v vzgojnih zavodih	Odgovor na vprašanje: Ali si predhodno že bival/a v kakšnem vzgojnem zavodu?	DA, NE
Število predhodnih bivanj v vzgojnih zavodih	Odgovor na vprašanje: Če si na prejšnje vprašanje odgovoril/a z DA, v koliko vzgojnih zavodih si že bival/a?	Prost odgovor
Čas bivanja v vzgojnem zavodu	Odgovor na vprašanje: Koliko časa že bivaš v vzgojnem zavodu?	Prost odgovor
Razlog(i) namestitve v vzgojni zavod	Odgovor na vprašanje: S kakšnim razlogom si bil/a nameščen/a v vzgojni zavod?	Prost odgovor
Neprimernost dejanj kot povod za namestitve v vzgojni zavod	Odgovor na vprašanje: Ali dejanja, ki so te pripeljala do vzgojnega zavoda, smatraš kot neprimerna?	DA, NE, DRUGO
Ocena doživljanja bivanja v vzgojnem zavodu mesec dni po prihodu	Odgovor na vprašanje: Vsako trditev spodaj oceni od 1 do 5 (1 – sploh ne drži, 2, 3, 4, 5 – popolnoma drži). Obkroži tisto številko, ki najbolje opiše tvoje doživljanje bivanja v vzgojnem zavodu mesec dni po prihodu.	1 – sploh ne drži, 2, 3, 4, 5 – popolnoma drži
Ocena današnjega doživljanja bivanja v vzgojnem zavodu	Odgovor na vprašanje: Vsako trditev spodaj oceni od 1 do 5 (1 – sploh ne drži, 2, 3, 4, 5 – popolnoma drži). Obkroži tisto številko, ki najbolje opiše tvoje današnje doživljanje bivanja v vzgojnem zavodu.	1 – sploh ne drži, 2, 3, 4, 5 – popolnoma drži
Samozavedanje sprememb vedenja	Odgovor na vprašanje: Ali opaziš spremembe v svojem vedenju, odkar bivaš v vzgojnem zavodu?	DA, NE
Oblike sprememb vedenja	Odgovor na vprašanje: Če si na prejšnje vprašanje odgovoril/a z da, kakšne spremembe v svojem vedenju opazaš?	Prost odgovor

Načini dela vzgojiteljev, ki so pripomogli k spremembi vedenja	Odgovor na vprašanje: Če opaziš spremembo, kateri načini dela vzgojiteljev v vzgojnem zavodu so po tvojem mnenju pripomogli k temu, da si izboljšal/a svoje vedenje?	Prost odgovor
Samozavedanje sprememb v počutju	Odgovor na vprašanje: Ali opažaš spremembe v svojem počutju, odkar bivaš v vzgojnem zavodu?	DA, NE
Spremembe v počutju	Odgovor na vprašanje: Če si na prejšnje vprašanje odgovoril/a z DA, kakšne spremembe v svojem počutju opažaš?	Prost odgovor
Samozavedanje težav v nadzorovanju čustev	Odgovor na vprašanje: Ali meniš, da si imel/a težave z nadzorovanjem svojih čustev?	DA, NE
Vrste težje nadzorovanih čustev	Odgovor na vprašanje: Za katera svoja čustva meniš, da si jih težje nadzoroval/a?	DA/NE (pri vsakem od čustev: vznemirjenje, tesnoba, razburjenje, nepotrpežljivost, jeza, bes, strah, drugo)
Spremembe v čustvovanju	Odgovor na vprašanje: Kakšne spremembe v svojem čustvovanju opažaš?	Prost odgovor
Načini dela vzgojiteljev, ki so pripomogli k boljšemu nadzorovanju čustev	Odgovor na vprašanje: Kateri načini dela vzgojiteljev v vzgojnem zavodu so po tvojem mnenju pripomogli k temu, da znaš bolje nadzorovati svoja čustva?	Prost odgovor
Odnos med mladostnikom in bližnjimi osebami pred prihodom v vzgojni zavod	Odgovor na vprašanje: V tabeli s križcem označi, kako si se pred prihodom v vzgojni zavod razumel/a z naslednjimi osebami.	Zelo slabo, slabo, niti dobro niti slabo, zelo dobro, odlično
Odnos med mladostnikom in bližnjimi osebami tekom njegovega življenja v vzgojnem zavodu	Odgovor na vprašanje: V tabeli s križcem označi, kako se sedaj, ko živiš v vzgojnem zavodu, razumeš z naslednjimi osebami.	Zelo slabo, slabo, niti dobro niti slabo, zelo dobro, odlično
Sprememba v številu prijateljev tekom bivanja v vzgojnem zavodu	Odgovor na vprašanje: Kako se je spremenilo število tvojih prijateljev, odkar bivaš v vzgojnem zavodu?	Povečalo se je, zmanjšalo se je
Vpliv vzgojnega zavoda na nadaljevanje mladostnikovega življenja	Odgovor na vprašanje: Ali meniš, da bo bivanje v vzgojnem zavodu pozitivno vplivalo na nadaljevanje tvoje življenjske poti?	DA, MALO, NE
Pojasnitev vpliva vzgojnega zavoda na nadaljevanje mladostnikovega življenja	Odgovor na vprašanje: Prosim, pojasni svoj odgovor na prejšnje vprašanje.	Prost odgovor
Cilji in želje na profesionalnem področju po izhodu iz vzgojnega zavoda	Odgovor na vprašanje: Kakšni so tvoji cilji in želje glede nadaljevanja šolanja oziroma iskanje zaposlitve po izhodu iz vzgojnega zavoda?	Prost odgovor
Cilji in želje na zasebnem področju po izhodu iz vzgojnega zavoda	Odgovor na vprašanje: Kakšni so tvoji cilji in želje glede zasebnega življenja po izhodu iz vzgojnega zavoda?	Prost odgovor
Spol	Odgovor na vprašanje o spolu	Moški, ženska, drugo (ne binarna oblika)
Starost	Odgovor na vprašanje o starosti	Prost odgovor

3.3 MERSKI INSTRUMENT

Podatke za raziskavo sem pridobila s pomočjo anketnega vprašalnika, ki sem ga ustvarila s pomočjo spletnega programa Ika. Vprašalnik je strukturiran, anonimen in zajema 25 vprašanj (glej prilogo). Znotraj strukturiranega anketnega vprašalnika sem zajela tako raznolike tipe vprašanj kot raznolika področja, kot so čustvovanje, vedenje in vrstniški odnosi med uporabniki vzgojnega zavoda ter odnosi s starši in drugimi pomembnimi odraslimi. Osredotočila sem se predvsem na mladostnikovo samooceno trenutnega doživljanja in vedenja, hkrati pa sem poudarek namenila tudi njegovi samooceni spremembe v psihološkem funkcioniranju od časa pred namestitvijo v zavod. Prav tako sem ugotavljala, katere metode in tehnike dela mladostniki smatrajo kot učinkovite, katere pripomorejo k spremembi v vedenju in čustvovanju ter katere metode in tehnike dela v resnici niso učinkovite ali pa na mladostnika ne vplivajo dobro. Anketni vprašalnik je anonimen, tako da so mladostniki nanj lahko odgovarjali brez zadrege in odkrito.

3.4 OPREDELITEV ENOT RAZISKOVANJA

Populacijo sestavljajo mladostniki, stari med 14 in 18 let ali več, ki zaradi čustvene, socialne in vzgojne ogroženosti v družini in okolju potrebujejo izven družinsko namestitev v vzgojnem zavodu. Mladostnike sem izbrala v priložnostni vzorec v enem vzgojnem zavodu, kjer sem od vodstva dobila soglasje za sodelovanje. V času raziskave je bilo v tem vzgojnem zavodu nameščenih deset mladostnikov, ki ustrezajo tej starostni omejitvi. Treba je poudariti, da je vzorec premajhen za posploševanje na celotno populacijo vseh mladostnikov te starosti, nameščenih v vse vzgojne zavode v Sloveniji. Zaradi 100 % udeležbe mladostnikov v izbranem vzgojnem zavodu pa lahko zaznane spremembe čustvovanja in vedenja posplošimo za dotični vzgojni zavod.

3.5 ZBIRANJE PODATKOV OZIROMA EMPIRIČNEGA GRADIVA

Kot metodo zbiranja podatkov sem uporabila spraševanje oziroma individualno anketiranje. Spraševanje je bilo enkratno, in sicer sem ga izvedla 7. 4. 2022. Uporabila sem metodo standardiziranega spraševanja, saj so bila vsa vprašanja na vprašalniku vnaprej pripravljena, prav tako pa so vsi mladostniki dobili enake vprašalnike. Izvedla sem skupinsko delno posredno anketo, kar pomeni, da je bil stik med menoj kot raziskovalko in mladostniki, od katerih sem zbirala podatke, delno posreden. Najprej sem se mladostnikom predstavila in povedala, s kakšnim namenom in zakaj delam raziskavo. Nato sem jim po elektronski pošti poslala

vprašalnike in počakala, da vsi mladostniki izpolnijo anketni vprašalnik, jaz pa sem bila tam prisotna in na voljo za njihova dodatna vprašanja ter razlago. Spraševanje je bilo množično, saj je vprašalnik naenkrat izpolnjevala celotna stanovanjska skupina. Posamezen mladostnik je za reševanje anketnega vprašalnika porabil približno 20 minut.

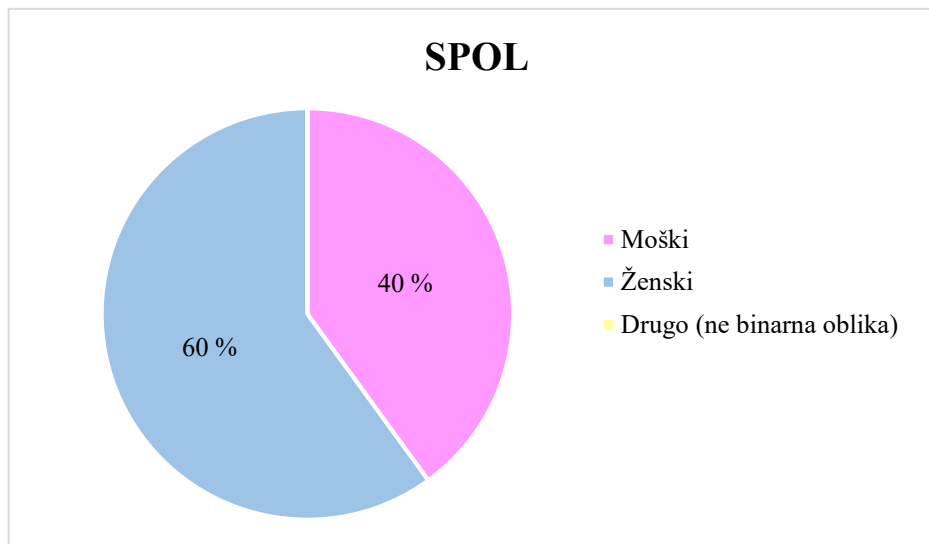
3.6 OBDELAVA GRADIVA

Ko sem pridobila vse potrebne podatke, sem jih deskriptivno analizirala in rezultate primerjala med različnimi skupinami (spol, starost, dolžina namestitve v vzgojnem zavodu, razlog namestitve v vzgojni zavod ...) ter prikazala z ustreznimi grafičnimi prikazi. Kot pomoč pri izrisu grafov sem uporabila računalniški program Microsoft Excel. Za obdelavo prostih odgovorov sem uporabila kodiranje. S pomočjo kodiranja v kategorije sem tako ugotovila, kateri odgovori so se med mladostniki najpogosteje pojavili.

4. REZULTATI IN UGOTOVITVE

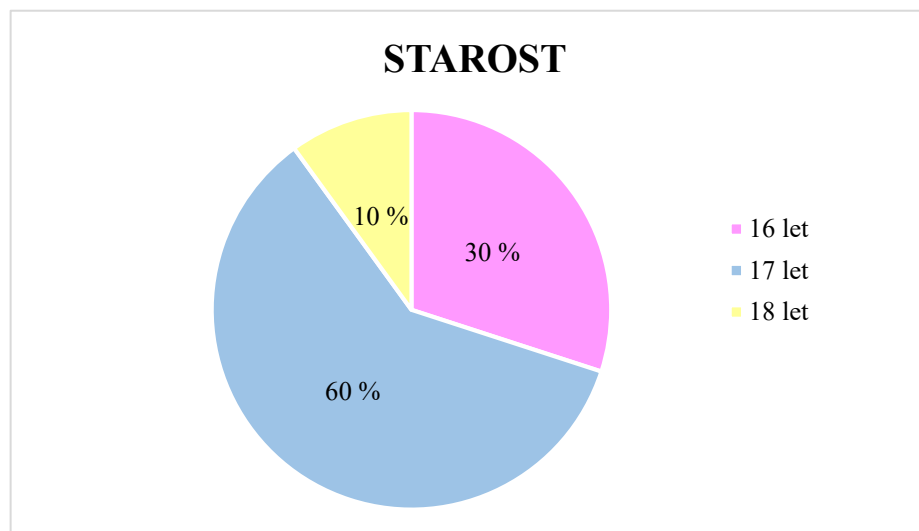
4.1 GRAFIČNI PRIKAZ

4.1.1 Lastnosti anketiranih mladostnikov

Slika 1: Spol ($n = 10$)

Iz Slike 1 lahko razberemo, da je vprašalnik izpolnilo 60 % mladostnic (šest mladostnic) in 40 % mladostnikov. V kategorijo »drugo« se po spolu ni opredelil nihče. Na vprašanje o spolu je skupaj odgovorilo 10 mladostnikov. Iz rezultatov torej ugotovimo, da je v vzgojnem zavodu v starosti od 14 do 18 let več uporabnic (ženski spol) kot uporabnikov (moški spol).

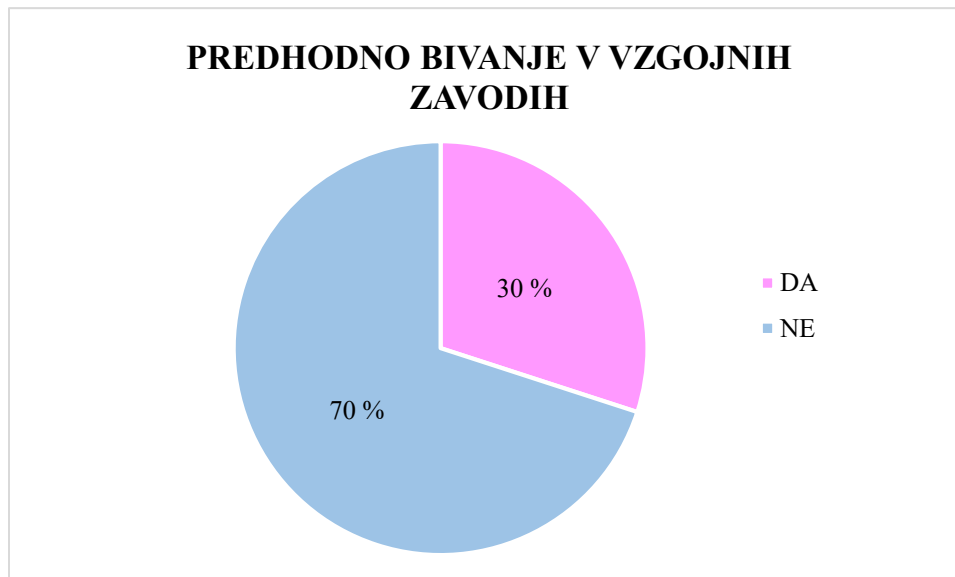

Slika 2: Starost ($n = 10$)

Na vprašanje o starosti sem prav tako pridobila odgovore 10 mladostnikov. Razpon starosti znaša od 16 do 18 let. Največ anketiranih je starih 17 let, in sicer kar 60 % (šest mladostnikov).

Druga najpogostejša starost, ki se je pojavila, pa je 16 let, in sicer je ta zastopana v 30 % (trije mladostniki). Med anketiranimi mladostniki je eden, ki je star 18 let.

4.1.2 Predhodno bivanje v vzgojnih zavodih

Slika 3: Predhodno bivanje v vzgojnih zavodih ($n = 10$)

Naslednje vprašanje se nanaša na predhodna bivanja v zavodih. Zanimalo me je, ali so mladostniki bivali v kakšnem drugem zavodu, preden so prišli v ta vzgojni zavod. Iz Slike 3 lahko razberemo, da 70 % mladostnikov (sedem oseb) pred prihodom v ta vzgojni zavod ni bivalo v nobenem zavodu. Rezultati prav tako kažejo, da je bilo 30 % mladostnikov (tri osebe) pred prihodom v ta vzgojni zavod že nameščenih v drugih zavodih.

Tabela 3: Število predhodnih bivanj v vzgojnih zavodih ($n = 10$)

Q2	2. Če si na prejšnje vprašanje odgovoril/a z DA, v koliko vzgojnih zavodih si že bival/a?				
	Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Veljavni	Kumulativa
	1	3	30 %	100 %	100 %
Veljavni	Skupaj	3	30 %	100 %	

V tem sklopu sem zastavila še podvprašanje za tiste, ki so odgovorili, da so predhodno že bivali v vzgojnih zavodih. Te mladostnike sem vprašala, v koliko vzgojnih zavodih so že bivali pred prihodom v trenutni vzgojni zavod. Vsi trije mladostniki so odgovorili, da so pred prihodom v trenutni vzgojni zavod že bivali v enem vzgojnem zavodu.

4.1.3 Čas bivanja v vzgojnem zavodu

Tabela 4: Čas bivanja v vzgojnem zavodu ($n = 10$)

Q3	3. Koliko časa že bivaš v vzgojnem zavodu?			
	Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Kumulativa
	1 leto pa pol	1	10 %	10 %
	1 leto in 7 mesecev	1	10 %	20 %
	4 mesce	1	10 %	30 %
	sedem mesecev	1	10 %	40 %
	2 meseca	1	10 %	50 %
	7 mesecev	1	10 %	60 %
	1 leto	1	10 %	70 %
	1 leto ter 2 meseca	1	10 %	80 %
	11 mesecev	1	10 %	90 %
	9 mesecev	1	10 %	100 %
Veljavni	Skupaj	10	100 %	

Zgoraj so navedeni odgovori mladostnikov na vprašanje, koliko časa že bivajo v vzgojnem zavodu. Iz podatkov sem tako izračunala povprečno število bivanja mladostnika v vzgojnem zavodu in pridobila rezultat 9,3 mesece. Ugotovimo torej, da povprečno bivanje mladostnika v vzgojnem zavodu znaša približno devet mesecev.

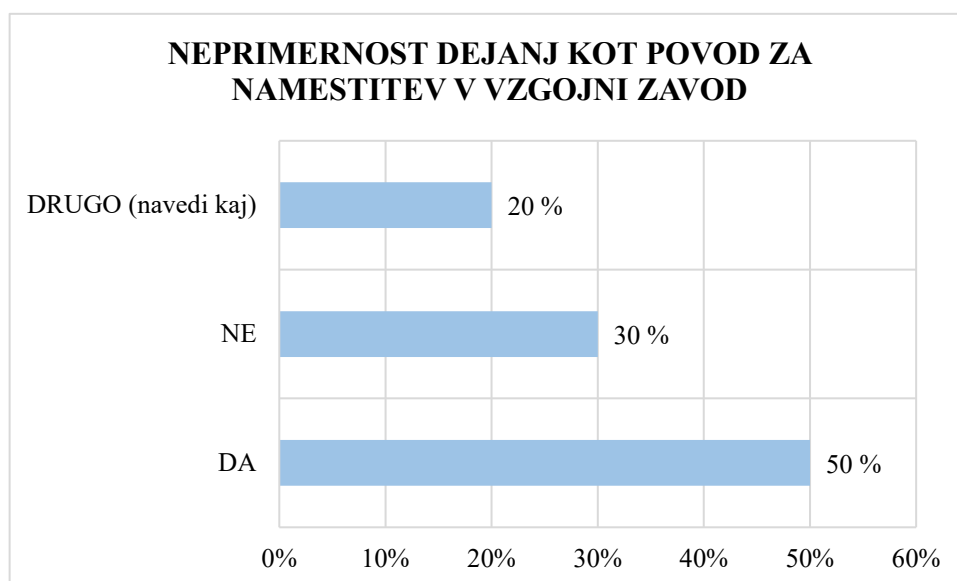
4.1.4 Razlog(i) namestitve v vzgojni zavod

Tabela 5: Razlog(i) namestitve v vzgojni zavod ($n = 10$)

Q4	4. S kakšnim razlogom si bil/a nameščen/a v vzgojni zavod?			
	Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Kumulativa
	družinski problemi in zaradi sebe	1	10 %	10 %
	zaradi samomorilnih misli, zaradi težav doma, depresija in anksioznost, premalo samozavesti ...	1	10 %	20 %
	nasilen do staršev, vrstnikov ...	1	10 %	30 %
	zaradi razmer doma	1	10 %	40 %
	bil sem zasvojen z računalnikom, ker sem bil tako močno zasvojen, sem postajal agresiven itd., zato skupaj z družino nismo mogli več normalno sodelovati	1	10 %	50 %
	zaradi šole in obnašanja	1	10 %	60 %
	zaradi razmer doma, večkrat sem pobegnil od doma in preveč užival alkohol	1	10 %	70 %
	saj doma ni bilo vse v redu	1	10 %	80 %
	ker se doma nismo razumeli	1	10 %	90 %
	zaradi neprimerne vedenja (kraja, uporaba drog ...)	1	10 %	100 %
Veljavni	skupaj	10	100 %	

Zanimali so me tudi razlogi, zaradi katerih so bili mladostniki namešчени v vzgojni zavod. Ugotovimo lahko, da je bilo največ mladostnikov nameščenih v vzgojni zavod zaradi slabih razmer doma. Za tem sta se najpogosteje pojavila razloga odklonsko vedenje in agresivnost. Najbolj skrb vzbujajoč podatek pa je, da so bili nekateri mladostniki v vzgojni zavod namešчени zaradi samomorilnih misli.

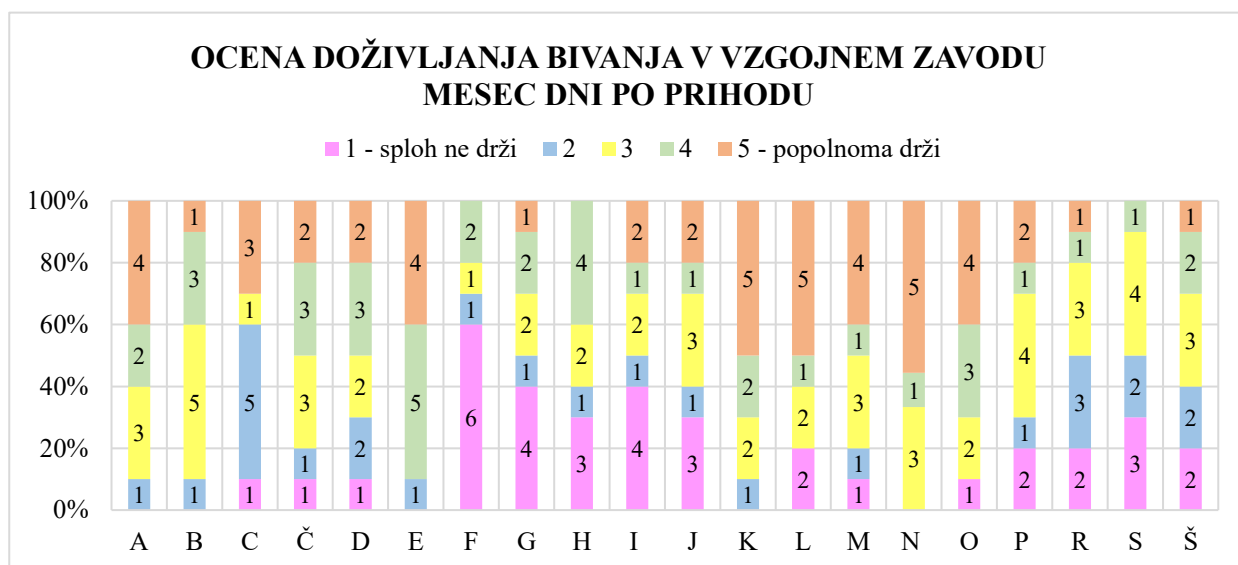
4.1.5 Neprimernost dejanj kot povod za namestitev v vzgojni zavod

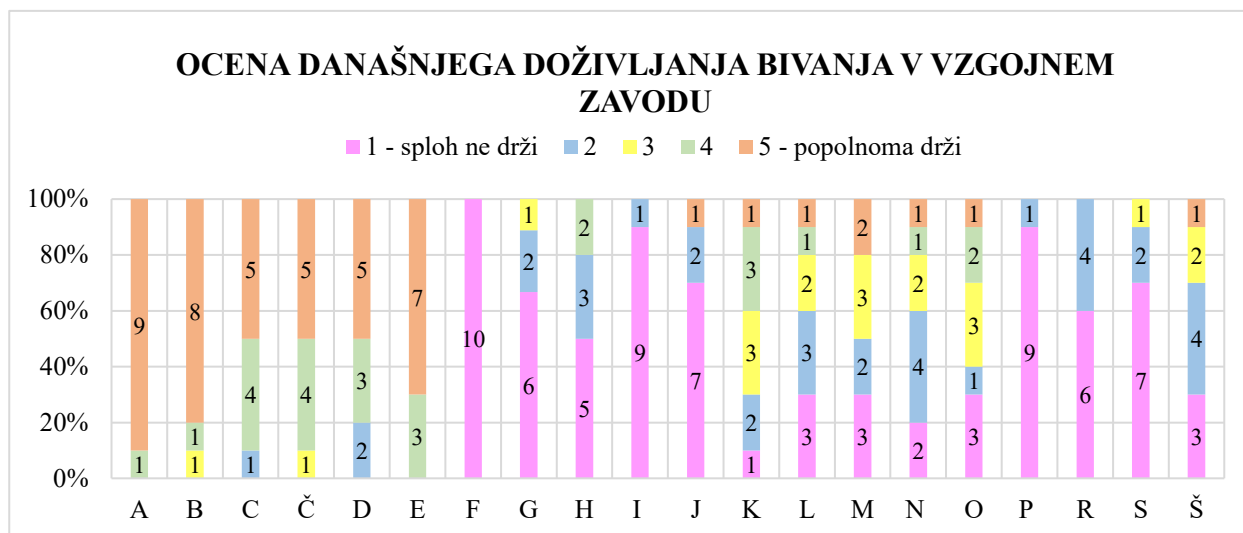
Slika 4: Neprimernost dejanj kot povod za namestitev v vzgojni zavod ($n = 10$)

Vidimo lahko, kako so mladostniki ocenjevali neprimernost svojih dejanj, ki so jih pripeljala v vzgojni zavod. 50 % vprašanih (pet mladostnikov) svoja dejanja smatra kot neprimerna, medtem ko jih 30 % (trije mladostniki) ta dejanja smatra kot primerna. Kot drugo se je opredelilo 20 % mladostnikov, pri čemer je en mladostnik kot razlog navedel, da pravzaprav ne ve, drugi pa, da so se doma kregali.

4.1.6 Primerjava ocen doživljanja bivanja v vzgojnem zavodu

Slika 5: Ocena doživljanja bivanja v vzgojnem zavodu mesec dni po prihodu ($n = 10$)

Slika 6: Ocena današnjega doživljanja bivanja v vzgojnem zavodu ($n = 10$)

LEGENDA ZA SLIKI 5 IN 6:

A = Dobro se razumem z vzgojitelji in jih spoštujem.

B = Prilagodil/a sem se in upoštevam pravila.

C = Počutim se samostojno (samostojno poskrbim za vse obveznosti in opravke).

Č = Vključujem se in sodelujem v aktivnostih.

D = Počutim se povezano z ostalimi vrstniki v skupini.

E = Želim si rešiti težave in spremeniti svoje vedenje.

F = Ne razumem se z vzgojitelji in jih ne spoštujem.

G = Kršim pravila vzgojnega zavoda.

H = Počutim se nesamostojno (nisem zmožen/zmožna sam/a poskrbeti za obveznosti in opravke).

I = Odklanjam vključevanje in sodelovanje v aktivnostih.

J = Ne ujamem se z vrstniki v skupini.

K = Moje razpoloženje se spreminja, niha.

L = Občutim tesnobo (nelagodje, živčnost).

M = Sem potr/a.

N = Sem jezen/jezna.

O = Sem žalosten/žalostna.

P = Upiram se.

R = Vedem se agresivno.

S = Nasprotujem odraslim in vrstnikom.

Š = Izogibam se (umikanje iz družbe v osamo).

Mladostniki so podali oceno, kako so doživljali bivanje v vzgojnem zavodu mesec dni po prihodu in kako bivanje v vzgojnem zavodu doživljajo danes, in sicer na lestvici od 1 do 5 (1 pomeni, da trditev zanje sploh ne drži, 5 pa, da popolnoma drži). Vsako vprašanje je zajemalo 20 trditev in na vsako izmed trditev je odgovorilo 10 mladostnikov. Zgornja grafa prikazujeta razpršitve ocen posameznih trditev. Če grafa med seboj primerjamo, ugotovimo, da se je odnos med vzgojitelji in mladostniki tekom bivanja v vzgojnem zavodu izboljšal (A). Treba pa je izpostaviti, da mladostniki že ob samem prihodu niso imeli tako slabih odnosov z vzgojitelji, saj so na trditev »Nisem se razumel/a z vzgojitelji in nisem jih spoštoval/a« (F) v 60 % ocenili s »sploh ne drži«. Opazimo lahko, da so mladostniki imeli težave ob prihodu s prilagoditvijo in upoštevanjem pravil (B), kar je razvidno iz podatka, da so mesec dni po prihodu bolj kršili pravila v primerjavi z danes. 80 % mladostnikov je trditev »Prilagodil/a sem se in upoštevam pravila« (B) ocenilo s »popolnoma drži«. Vzgojni zavod je prav tako pozitivno vplival na samostojnost mladostnikov, kar je razvidno iz rezultata, ko so vprašani trditev »Počutil/a sem se samostojno« (C) v 60 % ocenili s »sploh ne drži« in »ne drži«. Danes pa to v 90 % ocenjujejo s »popolnoma drži« in »drži«. Sedaj se mladostniki tudi veliko bolj vključujejo v proces in aktivnosti zavoda v primerjavi z mesecem dni po prihodu vanj (Č). Prav tako lahko zaznamo spremembo pri odnosih z vrstniki v zavodu, saj se sedaj med seboj počutijo bolj povezani (D). Znatne spremembe pri želji po spremembi vedenja in reševanju težav (E) ni, saj je ta že od samega prihoda izredno visoka. Vzgojni zavod pa prav tako pozitivno vpliva na razpoloženje mladostnikov, saj se ti sedaj ne počutijo več tako potrto (M), ježno (N), žalostno (O) in tesnobo

(L), kakor so se mesec dni po prihodu v zavod. S tem se je spremenilo tudi njihovo vedenje, saj niso več tako agresivni (R), se ne upirajo (P) in ne nasprotujejo (S). Vse te pozitivne spremembe bi lahko pripisala kakovostnim metodam in tehnikam dela, ki jih strokovni delavci uporabljajo pri delu z mladostniki v vzgojnem zavodu. Sprememb pa ni moč zaznati pri izogibanju (Š), saj se danes iz družbe v osamo še vedno umika isti odstotek vprašanih kot mesec dni po prihodu v vzgojni zavod.

4.1.7 Samozavedanje sprememb vedenja

Slika 7: Samozavedanje sprememb vedenja ($n = 10$)

Želela sem preveriti, ali tekom bivanja v vzgojnem zavodu mladostniki pri sebi opazajo spremembo v vedenju. Vidimo lahko, da vseh 10 mladostnikov, ki so odgovorili na to vprašanje, opazi spremembo v svojem vedenju, odkar bivajo v vzgojnem zavodu. Ugotovimo torej, da vzgojni zavod pozitivno pripomore k vedenju mladostnika.

Tabela 6: Oblike sprememb vedenja ($n = 10$)

Q9	9. Če si na prejšnje vprašanje odgovoril/a z DA, kakšne spremembe v svojem vedenju opažaš?			
	Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Kumulativa
	Postajam bolj odgovorna zase in skrbim zase.	1	10 %	10 %
	Večja samozavest, začela sem ceniti sebe in ostale, normalno se vklopim v družbo, delam na sebi.	1	10 %	20 %
	Manj sem nasilen.	1	10 %	30 %
	Odraščam.	1	10 %	40 %
	Bolj sem miren, manj stvari me spravi ob živce, sem bolj (telesno) aktiven.	1	10 %	50 %
	Kar veliko, začela sem delati, delam nekaj šolo ...	1	10 %	60 %
	Boljše se počutim, ne bežim več pred težavami.	1	10 %	70 %
	Imam boljšo samozavest, sem bolj organizirana, še bolj rada pomagam drugim ter sem jim v oporo.	1	10 %	80 %
	Veliko bolj na živce mi grejo stvari, ljudje, rajši se kregam, več, veliko več se tudi smejim, vsa čustva so močnejša.	1	10 %	90 %
	Ne povzročam več težav v šoli, ne kadim.	1	10 %	100 %
Veljavni	Skupaj	10	100 %	

V tem sklopu sem mladostnikom zastavila še podvprašanje, in sicer, kakšne spremembe v vedenju so začeli opazovati pri sebi. Ugotovimo lahko, da se je odklonsko vedenje umirilo, mladostniki so začeli delati na sebi, so bolj odgovorni, samostojni in samozavestni. Ne smemo pa prezreti odgovora, v katerem mladostnica navaja, da je bolj iritirana in da se sedaj rajši prepira kot pa pred prihodom v vzgojni zavod, čeprav obenem pogosteje kot prej doživlja pozitivna čustva; pravi tudi, da so vsa čustva intenzivnejša.

4.1.8 Načini dela vzgojiteljev, ki so pripomogli k spremembi vedenja

Tabela 7: Načini dela vzgojiteljev, ki so pripomogli k spremembi vedenja ($n = 10$)

Q10	10. Če opaziš spremembo, kateri načini dela vzgojiteljev v vzgojnem zavodu so po tvojem mnenju pripomogli k temu, da si izboljšal/a svoje vedenje?			
	Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Kumulativa
	komunikacija, pomoč, sestanki	1	10 %	10 %
	milijon pogovorov z vzgojitelji, da težavo rešimo takoj, ko nastane, si prislužijo zaupanje	1	10 %	20 %
	sprostitutvene tehnike	1	10 %	30 %
	vse	1	10 %	40 %
	pogovor	1	10 %	50 %
	ja, s pogovarjanjem	1	10 %	60 %
	s poslušanjem, usmerjanjem, redom	1	10 %	70 %
	s pogovori ter predlogi postajam vedno bolj osebno močna	1	10 %	80 %
	ne vem	1	10 %	90 %
	pogovori so mi ful pomagali	1	10 %	100 %
Veljavni	skupaj	10	100 %	

Zgoraj so navedeni odgovori mladostnikov na vprašanje, kateri načini dela vzgojiteljev v vzgojnem zavodu so po njihovem mnenju najbolj pripomogli k izboljšanju njihovega vedenja. Razberemo lahko, da je najbolj učinkovita metoda dela pri zmanjševanju odklonskega vedenja v vzgojnem zavodu pogovor, saj se je ta odgovor najpogosteje pojavil. Prav tako pa zaznamo še druge metode dela, in sicer sprostivne tehnike, sestanki ter poslušanje vzgojiteljev.

4.1.9 Samozavedanje sprememb v počutju

Slika 8: Samozavedanje sprememb v počutju ($n = 10$)

Želela sem preveriti, ali tekom bivanja v vzgojnem zavodu mladostniki pri sebi opažajo spremembo v svojem počutju. Iz grafa je razvidno, da vsi mladostniki, ki so odgovorili na to vprašanje (10), opazijo spremembo v svojem počutju, odkar bivajo v vzgojnem zavodu. Ugotovimo, da vzgojni zavod pozitivno vpliva na počutje mladostnika.

Tabela 8: Spremembe v počutju ($n = 10$)

Q12	12. Če si na prejšnje vprašanje odgovoril/a z DA, kakšne spremembe v svojem počutju opažaš?	Frekvenca	Odstotek	Kumulativa
	Odgovori			
	samostojnost in skrb zase	1	10 %	10 %
	več sreče kot žalosti	1	10 %	20 %
	sem boljše volje, nisem skos samo jezen	1	10 %	30 %
	bili so depresivni časi, vendar so minili	1	10 %	40 %
	da nisem skoz jezen ali žalosten, sem boljše volje	1	10 %	50 %
	bolj sem vesela, optimistično gledam na svet	1	10 %	60 %
	manjkrat sem slabe volje, bolj se vključujem v družbo	1	10 %	70 %
	ne počutim se več tako osamljeno, samomorilno ter ničvredno	1	10 %	80 %
	veliko bolj na živce mi grejo stvari, ljudje, rajši se kregam, več veliko več se tudi smejim, vsa čustva so močnejša	1	10 %	90 %
	nisem več agresiven, lažje nadziram svojo jezo	1	10 %	100 %
Veljavni	skupaj	10	100 %	

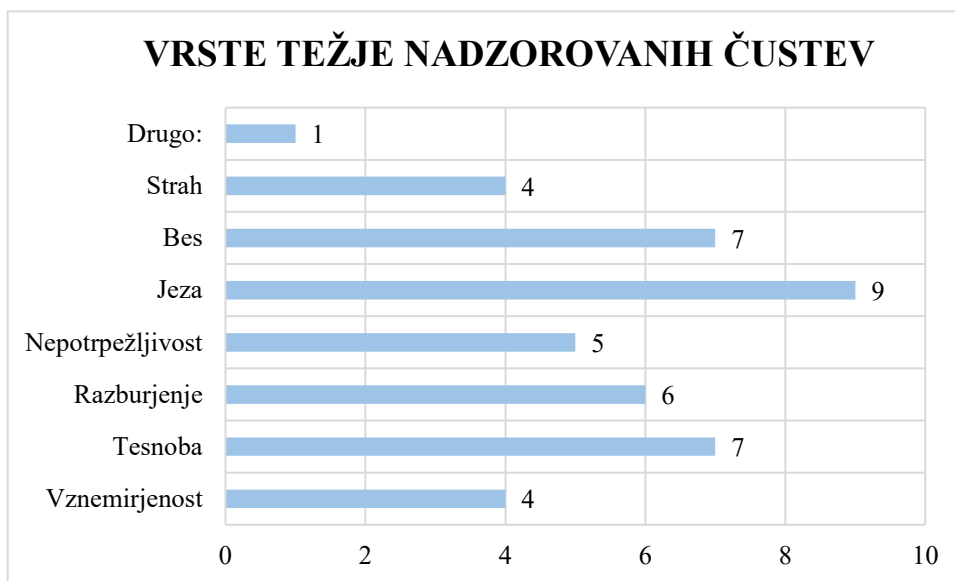
V tem sklopu sem mladostnikom zastavila še podvprašanje, in sicer, kakšne spremembe v počutju so začeli opazati pri sebi. Vidimo lahko, da se je splošno počutje mladostnikov z bivanjem v vzgojnem zavodu izboljšalo. Mladostniki so srečnejši, občutijo manj agresije in jeze. Pomembno pa je izpostaviti tudi, da je vzgojni zavod pripomogel mladostnici, ki je imela samomorilna nagnjenja, saj teh z bivanjem v zavodu ne občuti več.

4.1.10 Samozavedanje težav v nadzorovanju čustev

Slika 9: Samozavedanje težav v nadzorovanju čustev ($n = 10$)

Želela sem preveriti, ali mladostniki sami zase menijo, da so imeli težave z nadzorovanjem svojih čustev pred prihodom v vzgojni zavod. Podatek, ki sem ga pridobila, je zaskrbljujoč, saj vseh 10 mladostnikov, ki so odgovorili na zastavljeno vprašanje, meni, da so pred prihodom v vzgojni zavod imeli težave z nadzorovanjem svojih čustev.

Slika 10: Vrste težje nadzorovanih čustev (n = 10)

V tem sklopu sem mladostnikom zastavila še podvprašanje, in sicer, katera svoja čustva so pred prihodom v vzgojni zavod težje nadzorovali. Iz grafa lahko razberemo, da so mladostniki imeli največ težav z nadzorovanjem jeze, saj je ta odgovor označilo kar 90 % mladostnikov (devet mladostnikov). Nato mu sledita bes in tesnoba (70 % vprašanih – sedem mladostnikov), po tem pa še strah in vznemirjenost (40 % vprašanih – štirje mladostniki). Kot drugo se je opredelil le en mladostnik, in sicer je kot čustvo navedel ljubosumje.

4.1.11 Spremembe v čustvovanju

Tabela 9: Sprememba v čustvovanju ($n = 10$)

Q15	15. Kakšne spremembe v svojem čustvovanju opazáš?			
	Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Kumulativa
	Nekatere stvari so še kar iste. Sedaj znam nadzorovati, ne najboljše, ampak počasi s pogovori bo šlo.	1	10 %	10 %
	Vse je prišlo v ravnovesje.	1	10 %	20 %
	Bolj sem miren.	1	10 %	30 %
	Bolj mirno.	1	10 %	40 %
	Nisem več tako jezen, ne zgubim živcev kar tako, kot sem to doživljal prej.	1	10 %	50 %
	Ni več toliko tega, skos sem bolj vesela.	1	10 %	60 %
	Lažje nadziram svoja čustva.	1	10 %	70 %
	Ne prizadene me vse takoj, imam bolj trdo kožo, lažje sočustvujem ...	1	10 %	80 %
	Vse čutim bolj močno in tudi kažem čustva.	1	10 %	90 %
	Manj čutim jezo, se ne razburjam po nepotrebnem.	1	10 %	100 %
Veljavni	Skupaj	10	100 %	

Zanimale so me tudi spremembe v čustvovanju, ki so jih mladostniki začeli opazati tekom bivanja v vzgojnem zavodu. Izstopata predvsem dva odgovora. Mladostniki so se z bivanjem v zavodu naučili nadzorovati svoja čustva, prav tako pa se počutijo bolj umirjeno, v sebi ne čutijo več tako veliko jeze, kakor so jo pred prihodom v vzgojni zavod.

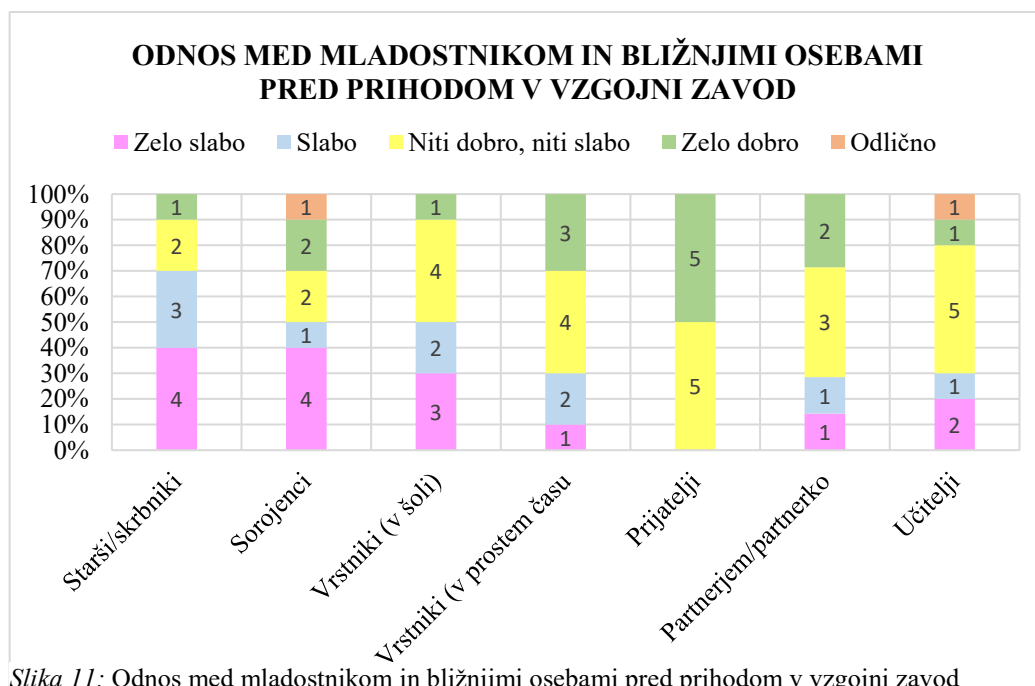
4.1.12 Načini dela vzgojiteljev, ki so pripomogli k boljšemu nadzorovanju čustev

Tabela 10: Načini dela vzgojiteljev, ki so pripomogli k boljšemu nadzorovanju čustev ($n = 10$)

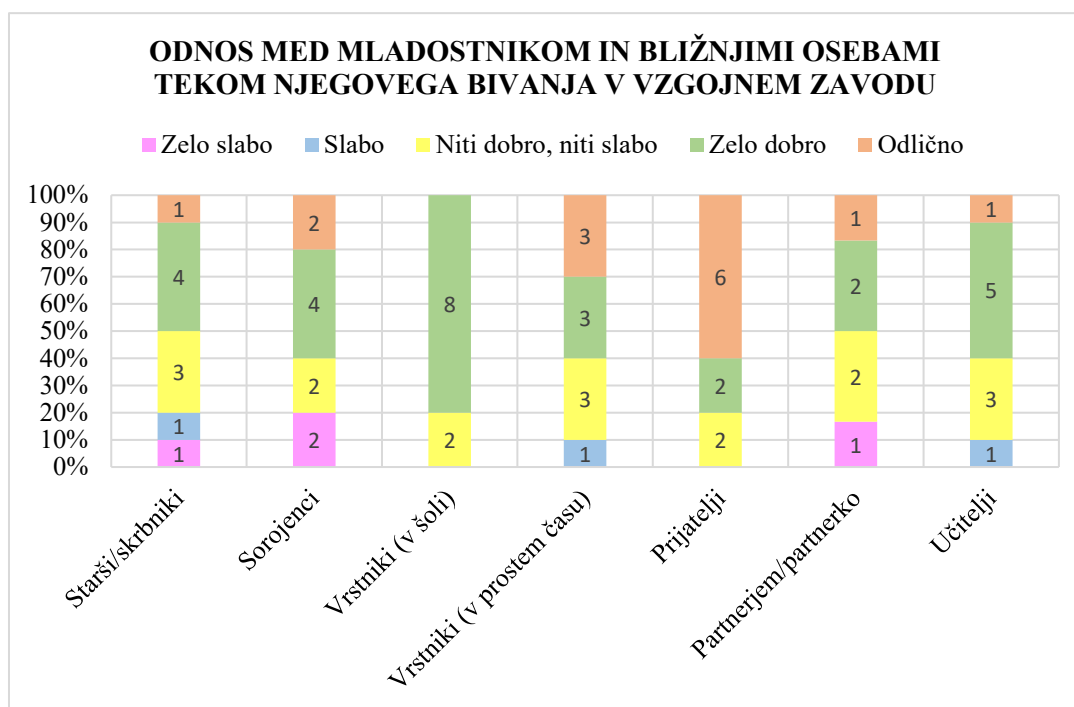
Q16	16. Kateri načini dela vzgojiteljev v vzgojnem zavodu so po tvojem mnenju pripomogli k temu, da znaš bolje nadzorovati svoja čustva?	Frekvenca	Odstotek	Kumulativa
	Odgovori			
	delati na samopodobi in na jezi	1	10 %	10 %
	pred mano so postavili ogledalo	1	10 %	20 %
	pogovor	3	30 %	50 %
	za enkrat sem v zavodu šele slaba dva meseca, zato ne morem reči, da so mi vzgojitelji pomagali, lahko pa rečem, da, če delam stvari, ki me pomirijo, umirijo moja čustva	1	10 %	60 %
	ne vem	1	10 %	70 %
	nasveti za spopadanje s težavami	1	10 %	80 %
	pogovori	1	10 %	90 %
	z umiritvenimi tehnikami	1	10 %	100 %
Veljavni	skupaj	10	100 %	

Zgoraj so navedeni odgovori mladostnikov na vprašanje, kateri načini dela vzgojiteljev v vzgojnem zavodu so po mnenju vprašanih najbolj pripomogli pri nadzorovanju njihovih čustev. Vidimo, da se tudi tukaj kot odgovor najpogosteje pojavi pogovor, kar pomeni, da ga lahko smatramo kot najbolj učinkovito metodo. Zaznamo pa še druge metode dela, in sicer nasvete, umiritvene tehnike, delo na samopodobi in jezi ter tehniko z ogledalom.

4.1.13 Primerjava odnosov med mladostniki in pomembnimi drugimi

Slika 11: Odnos med mladostnikom in bližnjimi osebami pred prihodom v vzgojni zavod ($n = 10$)

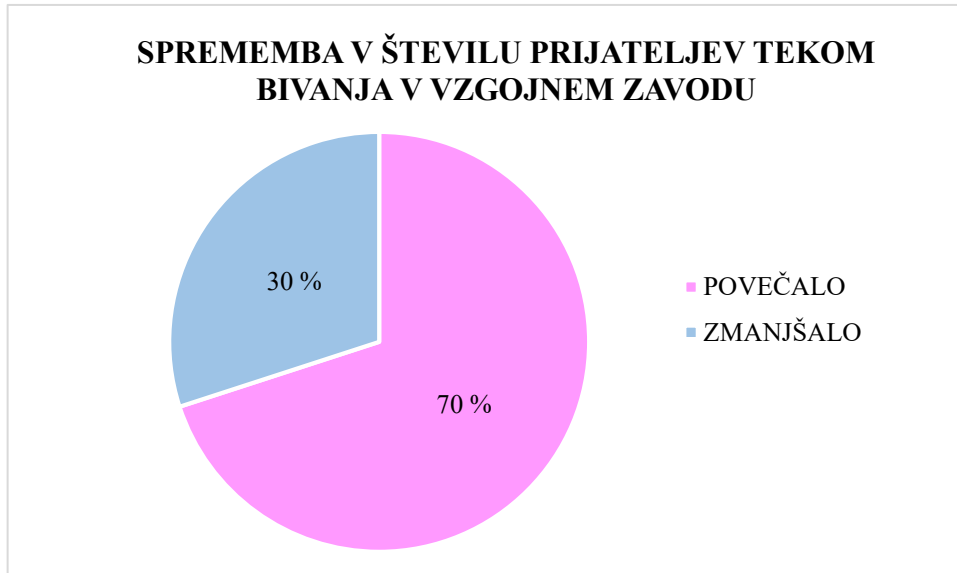

Slika 12: Odnos med mladostnikom in bližnjimi osebami tekom njegovega bivanja v vzgojnem zavodu ($n = 10$)

Mladostniki so podali oceno medsebojnih odnosov pred in med bivanjem v vzgojnem zavodu, in sicer za starše/skrbnike, sorojence, vrstnike (v šoli), vrstnike (v prostem času), prijatelje, partnerje/partnerke in učitelje. Zgornja grafa prikazujeta razpršitve ocen posameznih odnosov. Kar 70 % mladostnikov se je pred prihodom v vzgojni zavod s starši oziroma skrbniki razumelo zelo slabo in slabo. Opazimo lahko izboljšanje odnosa s starši tekom njihovega bivanja, saj so v 50 % odnos ocenili z zelo dobro in odlično. S sorojenci se je pred prihodom v vzgojni zavod 50 % mladostnikov razumelo zelo slabo oziroma slabo. Danes se jih z njimi še vedno slabo razume 20 %, kljub temu pa je večina medsebojne odnose izboljšala. Zelo veliko spremembo je mogoče zaznati pri odnosih mladostnikov z vrstniki v šoli. Polovica mladostnikov je te pred prihodom v zavod ocenila z zelo slabo in slabo, danes pa ta odnos v 80 % ocenjujejo kot zelo dobro. Pri odnosih z vrstniki v prostem času pa zaznamo bolj razpršene odgovore, čeprav so mladostniki odnose večinoma ocenili s srednjo oceno, to je niti dobro, niti slabo. Ocena odnosov z vrstniki je sedaj enakomerno razporejena, in sicer se 30 % vprašanih z vrstniki v šoli razume odlično, 30 % zelo dobro in 30 % niti dobro niti slabo. S prijatelji se je večina mladostnikov že pred prihodom v vzgojni zavod razumela dobro, ti odnosi pa so se tekom bivanja v zavodu samo še izboljšali. Zanimiva je ocena kakovosti odnosa s partnerjem/partnerko, saj so odgovori mladostnikov razpolovljeni. Polovica mladostnikov se s partnerji razume bolje, medtem ko je za drugo polovico ta odnos ostal nespremenjen. Pred prihodom v vzgojni zavod je največ mladostnikov svoj odnos z učitelji ocenilo kot »niti dobro,

ni slabo», sedaj pa ga v 60 % ocenjujejo z zelo dobro in odlično. Ugotovimo, da vzgojni zavod pozitivno vpliva na socialne odnose mladostnikov.

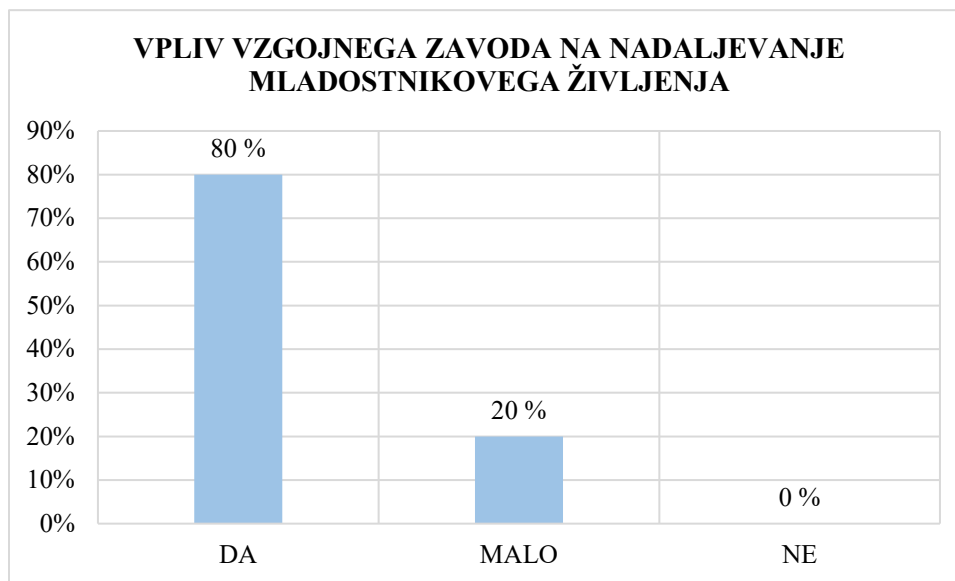
4.1.14 Sprememba v številu prijateljev tekom bivanja v vzgojnem zavodu

Slika 13: Sprememba v številu prijateljev tekom bivanja v vzgojnem zavodu ($n = 10$)

Naslednje vprašanje se je nanašalo na spremembo v številu mladostnikovih prijateljev tekom bivanja v vzgojnem zavodu. Kar 70 % vprašanih (sedem mladostnikov) je odgovorilo, da se je njihov krog prijateljev povečal. Skrb vzbujajoč pa je podatek, da se je za 30 % vprašanih (tri mladostnike) krog prijateljev tekom bivanja v vzgojnem zavodu zmanjšal. Iz rezultatov torej ugotovimo, da vzgojni zavod pripomore k širjenju mladostnikove socialne mreže.

4.1.15 Vpliv vzgojnega zavoda na nadaljevanje mladostnikovega življenja

Slika 14: Vpliv vzgojnega zavoda na nadaljevanje mladostnikovega življenja ($n = 10$)

Mladostniki so ocenjevali vpliv vzgojnega zavoda na nadaljevanje njihovega življenja. Največ mladostnikov je odgovorilo, da bo bivanje v vzgojnem zavodu pozitivno vplivalo na nadaljevanje njihovega življenja, in sicer jih tako meni kar 80 % (osem mladostnikov). 20 % vprašanih (dva mladostnika) pa je odgovorilo, da bo bivanje v vzgojnem zavodu malo vplivalo na nadaljevanje njihove življenjske poti. Nihče izmed mladostnikov ni ocenil, da bivanje v zavodu nikakor ne bo pozitivno vplivalo na njihovo nadaljnje življenje.

Tabela 11: Pojasnitev vpliva vzgojnega zavoda na nadaljevanje mladostnikovega življenja ($n = 9$)

Q21	21. Prosim, pojasni svoj odgovor na prejšnje vprašanje.				
	Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Veljavni	Kumulativa
	pripomoglo bo k mojemu samostojnemu življenju	1	10 %	11 %	11 %
	ker verjamem vase, sem bolj odločna	1	10 %	11 %	22 %
	naučil sem se kontrolirati jezo, pomiriti sam sebe ...	1	10 %	11 %	33 %
	že zdaj vpliva, saj imam boljše ocene, znam odreagirati v določenih situacijah	1	10 %	11 %	44 %
	pri učenju, saj se sam zelo težko učim itd.	1	10 %	11 %	56 %
	lažje bom premagal težave	1	10 %	11 %	67 %
	seveda, saj imam že do sedaj veliko izkušenj ter vem, kako, kdaj, ob kateri situaciji reagirati	1	10 %	11 %	78 %
	pač premalo časa sem tukaj, da bi lahko to ocenila	1	10 %	11 %	89 %
	postajam bolj odgovoren, samostojen	1	10 %	11 %	100 %
Veljavni	skupaj	9	90 %	100 %	

V tem sklopu sem mladostnikom zastavila še podvprašanje, in sicer, če lahko pojasnijo, na kakšen način bo bivanje v vzgojnem zavodu pozitivno vplivalo na nadaljevanje njihovega življenja. Odgovori, ki sem jih pridobila, so precej raznoliki. Mladostniki menijo, da bo bivanje pozitivno vplivalo na nadaljevanje njihove življenjske poti, saj so se naučili samostojnosti, odgovornosti, premagovati in se soočati s svojimi težavami, hkrati pa so bolj odločni, imajo večjo samozavest ter znajo nadzorovati svoja čustva. Pozitivno pa bivanje nanje vpliva tudi z vidika šolstva, saj se mladostniki lažje učijo in pridobivajo boljše ocene.

4.1.16 Cilji in želje na profesionalnem področju po izhodu iz vzgojnega zavoda

Tabela 12: Cilji in želje na profesionalnem področju po izhodu iz vzgojnega zavoda ($n = 10$)

Q22	22. Kakšni so tvoji cilji in želje glede nadaljevanja šolanja oziroma iskanja zaposlitve po izhodu iz vzgojnega zavoda?			
	Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Kumulativa
	dokončati šolo, odpreti svojo slaščičarno	1	10 %	10 %
	končati šolanje in se zaposliti	1	10 %	20 %
	rad bi šel naprej študirat	1	10 %	30 %
	vpis na fakulteto in si po tem poiskati dobro službo	1	10 %	40 %
	narediti srednjo šolo, faks ter se zaposliti kot programer	1	10 %	50 %
	da imam narejeno šolo, si poiščem dobro službo	1	10 %	60 %
	vpis na fakulteto	1	10 %	70 %
	rada bi šla naprej študirati, morda radiologijo, športno fizioterapijo ali pa specialno pedagogiko	1	10 %	80 %
	nimam	1	10 %	90 %
	da končam šolo in najdem dobro službo	1	10 %	100 %
Veljavni	skupaj	10	100 %	

Zanimalo me je, kakšni so cilji in želje mladostnikov glede nadaljevanja šolanja in iskanja zaposlitve po izhodu iz vzgojnega zavoda. Ugotovimo lahko, da si skoraj vsi mladostniki želijo nadaljevati šolanje. Za tem pa je najpogostejše zaznati odgovor, da si mladostniki po končanem izobraževanju želijo poiskati dobro zaposlitev. Skrb vzbujajoč pa je odgovor mladostnika, ki je zapisal, da po izhodu iz zavoda nima nikakršnih ciljev in želja.

4.1.17 Cilji in želje na zasebnem področju po izhodu iz vzgojnega zavoda

Tabela 13: Cilji in želje na zasebnem področju po izhodu iz vzgojnega zavoda ($n = 10$)

Q23	23. Kakšni so tvoji cilji in želje glede zasebnega življenja po izhodu iz vzgojnega zavoda?	Frekvenca	Odstotek	Kumulativa
	Odgovori			
	da bi bila samostojna, srečna in zadovoljna sama s sabo	1	10 %	10 %
	iti živet na svoje in si kupiti konja	1	10 %	20 %
	da se bom bolje razumel s starši	1	10 %	30 %
	veliki	1	10 %	40 %
	da bom imel še naprej veselje do športa itd., da se bom z svojimi starši še naprej razumel dobro ...	1	10 %	50 %
	poiskati stanovanje	1	10 %	60 %
	da bi se boljše razumel z družino in si v prihodnosti ustvaril svojo	1	10 %	70 %
	da bi sama dobro zaživela	1	10 %	80 %
	da se odselim na svoje in prekinem stike s celo družino	1	10 %	90 %
	se preselil na svoje, enkrat tudi imel svojo družino	1	10 %	100 %
Veljavni	skupaj	10	100 %	

Prav tako me je zanimalo, kakšne cilje in želje imajo mladostniki na zasebnem področju. Opazimo lahko, da imajo mladostniki veliko željo po samostojnosti, saj si večina po izhodu iz vzgojnega zavoda želi poiskati svoje stanovanje in se vanj tudi vseliti. Prevladujejo pa tudi odgovori, da si mladostniki želijo boljših odnosov s svojo družino, nekateri mladostniki pa imajo tudi željo po ustvarjanju svoje lastne družine.

4.2 PREVERJANJE HIPOTEZ

H1: Ob prihodu so se mladostniki vedli upirajoče, vendar so se tekom življenja v vzgojnem zavodu začeli v proces bolj vključevati in sodelovati.

Iz rezultatov je razvidno, da so se mladostniki ob prihodu v vzgojni zavod vedli srednje upirajoče. 20 % se jih je popolnoma strinjalo s trditvijo »upiral/a sem se«, v enakem odstotku pa so tudi ocenili, da to sploh ne drži. 90 % mladostnikov se danes ne vede več upirajoče, prav tako pa se jih 90 % bolj vključuje v aktivnosti in sam proces kakor mesec dni po prihodu v vzgojni zavod (50 %). Hipotezo sem na podlagi teh podatkov potrdila.

H2: Intenziteta odklonskega vedenja in čustvenih težav pri mladostnikih upade z življenjem v vzgojnem zavodu.

V obdobju bivanja v vzgojnem zavodu so vsi mladostniki ocenili, da opazajo spremembo v svojem vedenju in čustvovanju. Mladostniki se počutijo bolj umirjeno in v sebi ne čutijo več tako veliko jeze (50 %), prav tako pa je zaznati manj nasilja (10 %), agresivnih izbruhov (40 %) in izgrediv v šolah (10 %). Mladostniki so se torej z bivanjem v vzgojnem zavodu naučili nadzorovati svoja čustva in hkrati omilili svoje odklonsko vedenje. Hipotezo sem potrdila.

H3: Mladostniki kot najbolj učinkovito metodo/tehniko dela navajajo pogovor.

Hipotezo sem preverjala glede na odgovore, ki so jih mladostniki podali na vprašanje o metodah in tehnikah dela vzgojiteljev, ki jih smatrajo kot najbolj učinkovite. Tako pri nadzorovanju njihovih čustev kot pri spremembi v vedenju so mladostniki odgovorili, da jim najbolj pomagajo pogovori. Pogovor se tako smatra za najbolj učinkovito metodo/tehniko dela. Hipotezo sem potrdila.

H4: Mladostniki so z življenjem v vzgojnem zavodu izboljšali svoje odnose s starši/skrbniki, z vrstniki in z drugimi pomembnimi odraslimi.

Mladostniki so ocenjevali svoj medsebojni odnos s starši/skrbniki, sorojenci, vrstniki (v šoli), vrstniki (v prostem času), prijatelji, partnerjem/partnerko ter učitelji. Sprva so ocenjevali medsebojne odnose pred prihodom v vzgojni zavod in nato še tekom bivanja v njem. Odnos z vsemi zgoraj navedenimi osebami se je izboljšal v celotnem vzorcu, saj so razlike med deleži mladostnikov, ki so svoje odnose ocenili kot (zelo) dobre pred prihodom v vzgojni zavod in sedaj, za vse bližnje osebe pozitivne. Največja pozitivna razlika je pri odnosih z vrstniki v šoli (70 % več mladostnikov ima sedaj z njimi (zelo) dobre odnose, boljše kot prej), na drugem mestu so odnosi z učitelji (50 %) in na tretjem odnosi s starši (40 %). Odnosi s sorojenci, z vrstniki v prostem času in prijatelji so (zelo) dobri pri 30 % mladostnikov. V najmanjšem deležu so se izboljšali odnosi s partnerji (10 %). To hipotezo sem potrdila.

H5: Mladostniki so negotovi glede svoje prihodnosti, predvsem pa jih po izpustu skrbi vrnitev v odklonsko vedenje.

Z raziskavo sem ugotovila, da imajo mladostniki po odhodu iz vzgojnega zavoda jasno zastavljene cilje glede svoje prihodnosti. 90 % mladostnikov želi dokončati srednjo šolo in nato nadaljevati šolanje na fakulteti. Več kot polovica mladostnikov pa je tudi izpostavila želje po dobri zaposlitvi. Razdelane imajo tudi cilje v zasebnem življenju, in sicer se želi večina

mladostnikov osamosvojiti in preseliti na svoje. Nihče izmed mladostnikov ni izpostavil, da bi ga po izpustu kaj pretirano skrbelo. Hipotezo sem zato ovrgla.

5. RAZPRAVA

V današnjih časih je med mladostniki moč zaznati vedno več odklonskega vedenja. Mladostnike lahko dejavniki odraščanja, kot so slabše socialno-ekonomske razmere, slabi odnosi v družini, nesprejetost med vrstniki, slab šolski uspeh itn. (Kranjčan, Ule, Tomori) vodijo v odklonsko vedenje. Ti dejavniki lahko prav tako v njihovi duševnosti vzbudijo razne čustvene težave, ki se kažejo kot agresivnost, antisocialnost, tesnoba, anksioznost ... (Žagar, 2012).

Mladostniki se premalokrat odločijo za iskanje pomoči, če pa se že odločijo, pa to pomoč velikokrat iščejo na napačnih straneh. V Sloveniji imamo s tem namenom ustanovljene različne vzgojne zavode, kjer strokovno usposobljeni delavci nudijo pomoč mladostnikom s čustveno-vedenjskimi težavami. Ti jih poskušajo naučiti, kako nadzorovati svoje čustvene težave, umiriti oziroma odpraviti njihovo odklonsko vedenje, prav tako pa se z njimi pogovarjajo tudi o njihovih stiskah in opravljajo še mnogo drugih stvari, ki delujejo v prid mladostnikom.

Mladostnike s čustveno-vedenjskimi težavami družba velikokrat potisne na rob. Ljudje v njih vidijo predvsem težave in jim ne želijo pomagati, ravno obratno, za njihovo vedenje jih želijo kaznovati (Skalar, 2003).

Ravno zaradi tega sem želela z raziskavo izpostaviti, kako pomemben je pravzaprav glas mladostnika. Tako so imeli priložnost izraziti svoja doživljanja o bivanju v vzgojnem zavodu, hkrati pa sem želela preveriti, kakšen vpliv imajo vzgojni zavodi nanje in v kolikšni meri so ti pravzaprav uspešni v »prevzganju« mladostnikov ter spreminjanju njihove življenjske poti na bolje.

Odgovore sem pridobila s pomočjo anketnega vprašalnika, ki je zajemal 25 vprašanj. Mladostniki so nanje odgovarjali ob moji prisotnosti zato, da sem jim lahko pomagala ob morebitnih nejasnostih. Odgovori mladostnikov so bili popolnoma anonimni, kar je po mojem mnenju prispevalo k pristnosti njihovih odgovorov.

Rezultate sem analizirala na različne načine, saj sem imela različne tipe vprašanj (zaprti in odprti). Zaprti vprašanja sem analizirala s pomočjo opisne statistike in jih predstavila v slikah,

odprta vprašanja pa v tabelah. Vse rezultate sem na koncu za lažje razumevanje analizirala še besedno.

Postavila sem pet raziskovalnih vprašanj, iz katerih sem izpeljala pet hipotez. Potrdila sem štiri hipoteze in eno zavrnila. Ugotovila sem, da so se mladostniki ob prihodu v vzgojni zavod vedli srednje upirajoče, vendar so se tekom življenja v zavodu začeli v proces bolj vključevati in v njem sodelovati. Menim, da so mladostniki potrebovali čas, da so se integrirali v vzgojno skupino. Po mojem mnenju je delež vključevanja in sodelovanja ob prihodu manjši, saj je bilo mladostnikom okolje nepoznano, kar pa je samo prispevalo k temu, da se niso počutili varno. Šele, ko so se nanj privadili in občutili varnost, so pričeli s sodelovanjem in vključevanjem v proces. Nameščenost mladostnikov v vzgojni zavod proti njihovi volji pa po mojem mnenju hkrati prispeva k povišanju upirajočega vedenja ob prihodu v zavod.

Prav tako sem ugotovila, da je intenziteta odklonskega vedenja in čustvenih težav pri mladostnikih upadla z življenjem v vzgojnem zavodu. K tem pozitivnim spremembam v čustvovanju in vedenju so po mojem mnenju pripomogle kakovostne metode in tehnike dela, ki jih uporabljajo strokovni delavci pri delu z mladostniki v vzgojnem zavodu.

Rezultati pa so pokazali, da mladostniki kot najbolj učinkovito metodo/tehniko dela navajajo pogovor. Po mojem mnenju pogovor mladostnika pripelje do reflektiranja svojih dejanj. S tem pridejo do spoznanj, zakaj so se v določeni situaciji odzvali tako, kaj je spodbudilo njihovo reakcijo ... S pomočjo teh spoznanj se nato naučijo nadzorovati svoja čustva, posledično pa tudi zmanjšati odklonsko vedenje.

Ugotovila sem tudi, da so mladostniki z življenjem v vzgojnem zavodu izboljšali svoje odnose s starši/skrbniki, vrstniki, prijatelji, partnerjem/partnerko in učitelji. Do podobnih ugotovitev je prišel tudi Povrh (2016), ko je raziskoval učinek vzgojnih zavodov na uporabnike. Izpostavila bi ugotovitev, da so mladostniki v najmanjšem deležu izboljšali svoje odnose s partnerji/partnerkami (10 %). Povrh (2019) pa v svoji raziskavi celo ugotavlja 22-odstotni padec kakovosti partnerskih odnosov. Sama bi to označila kot posledico pomanjkanja prostega časa mladostnikov. V izbranem vzgojnem zavodu imajo mladostniki le dve prosti uri v dnevu, kar je premalo časa, da bi ga lahko kakovostno preživeli s svojimi partnerji. Prav tako pa sva oba prišla do ugotovitve, da se je v največjem deležu izboljšal odnos z vrstniki v šoli. Po mojem mnenju dobri odnosi z vrstniki v šoli (in tudi učitelji) pripomorejo k boljši šolski uspešnosti

mladostnika, prav tako pa menim, da vplivajo na mladostnikovo odločitev o nadaljevanju šolanja.

Ovrgla sem le eno hipotezo, s katero sem predvidevala, da so mladostniki glede svoje prihodnosti negotovi in da jih po izhodu iz vzgojnega zavoda predvsem skrbi vrnitev v odklonsko vedenje. Odgovori mladostnikov kažejo, da imajo jasno zastavljene cilje o življenju po izhodu iz vzgojnega zavoda. Nad to ugotovitvijo sem pozitivno presenečena. Na profesionalnem področju si mladostniki želijo dokončati srednjo šolo, se potem vpisati na fakulteto in po končanem izobraževanju tudi poiskati dobro zaposlitev. Na zasebnem področju pa izstopa želja po samostojnosti, saj si večina mladostnikov želi odseliti se od staršev.

Z raziskavo v diplomski nalogi sem ugotovila, da izbrani vzgojni zavod pozitivno vpliva na mladostnike, jim pomaga tako čustveno kot vedenjsko ter jih spreminja v perspektivne mladostnike z dolgoročno vizijo. Še vedno pa se najde nekaj posameznikov, ki jim zavod ne pomaga v takšni meri, kot bi si to želeli. Po mojem mnenju je razlog za to tudi preobremenjenost vzgojiteljev in pa pomanjkanje sredstev za kakšne druge metode, ki bi mogoče še izboljšale njihov napredek.

Zaskrbljujoče je, da je večina mladostnikov dejala, da imajo doma slabe razmere. Vzgojni zavod stremi k izboljšanju pogojev znotraj družine, ki bi mladostniku po izhodu iz zavoda omogočila vrnitev v boljše in varno okolje. Kljub življenju mladostnika v vzgojnem zavodu pa ostaja vloga družine še vedno zelo velika. Dobro sodelovanje med starši in vzgojnim zavodom je izrednega pomena, saj po mojem mnenju močno vpliva na doseganje sprememb in uspešnost »prevzgoje« mladostnika. Menim, da bi se morali pri prepoznavanju dejavnikov tveganja bolj vključevati učitelji in socialni delavci tako v šoli kot tudi drugje. S prepoznavanjem dejavnikov, ki mladostnike ogrožajo ter poznavanjem načinov pomoči, kako te dejavnike omilimo oziroma v celoti odstranimo, bi se mladostnikom zagotovil varen razvoj. Namestitev mladostnika v vzgojni zavod tako niti ne bi bila potrebna. Dostikrat se mladostnike, ki živijo v slabih razmerah, prehitro označi za prestopnike, namesto da bi se jim ponudila pomoč. V marsikaterem primeru bi verjetno že pogovor v delovnem odnosu podpore in pomoči rešil veliko težav in čustvenih stisk mladostnikov, zaradi katerih se ti vedejo odklonsko.

Želim si, da bi se mladostnikom pomoč omogočila že pred vstopom v zavod, da bi se počutili, da imajo nekoga, ki mu lahko zaupajo svoje težave in ki bi jim pri tem stal ob strani.

Ta raziskava bo v prvi vrsti pripomogla izbranemu vzgojnemu zavodu. Z mojimi ugotovitvami bodo dobili uvid v to, katere metode in tehnike dela so manj učinkovite in bi jih bilo treba preoblikovati ali razviti nove, učinkovitejše metode in tehnike dela, ki bi bolje ali v celoti pripomogle k spremembi vedenja in čustvovanja mladostnikov ter zmanjšanju njihovega odklonskega vedenja. V nadaljnje bi bilo smiselno še raziskati, kakšno je življenje mladostnika po izhodu iz vzgojnega zavoda. Osredotočiti bi se bilo treba predvsem na to, ali mladostniki ohranjajo vse ugotovljene pozitivne spremembe, ki so jih pridobili tekom bivanja v zavodu.

Največjo omejitev v svoji raziskavi vidim v majhnem vzorcu. Ugotovitev tako ne morem posplošiti na vse vzgojne zavode v Sloveniji.

6. SKLEPI

- V izbrani vzgojni zavod je bilo največ mladostnikov nameščenih zaradi slabih razmer doma.
- Mladostniki ob prihodu v vzgojni zavod niso imeli izrazito slabih odnosov z vzgojitelji, vendar so se ti tekom bivanja v zavodu izboljšali.
- Ob prihodu so imeli mladostniki težave s prilagoditvijo in upoštevanjem pravil, pogosto je bilo zaznati njihovo kršenje. Danes tega skoraj ni več, mladostniki se tudi veliko bolj vključujejo v proces in aktivnosti zavoda.
- Večina mladostnikov zase ocenjuje, da so, odkar bivajo v vzgojnem zavodu, bolj samostojni, samozavestni in odgovorni.
- Mladostniki sami pri sebi opažajo spremembe v vedenju, počutju in čustvovanju, odkar bivajo v vzgojnem zavodu.
- Izbrani vzgojni zavod ima pozitiven vpliv na splošno počutje mladostnika. Sedaj se ti ne počutijo več tako potrto, ježno, žalostno in tesnobno kot so se ob prihodu v zavod.
- Bivanje v vzgojnem zavodu pripomore k zmanjšanju odklonskega vedenja mladostnikov. Mladostniki so postali manj agresivni in nasilni.
- Mladostniki so se v vzgojnem zavodu naučili nadzorovati svoja čustva.
- Kot najbolj učinkovito metodo/tehniko dela pri zmanjševanju odklonskega vedenja ter zmanjšanju čustvenih težav mladostniki navajajo pogovor.
- Izbran vzgojni zavod pozitivno vpliva na socialne odnose mladostnikov. Mladostniki so z bivanjem v vzgojnem zavodu izboljšali svoje odnose s starši/skrbniki, sorojenci, vrstniki (v šoli), vrstniki (v prostem času), partnerjem/partnerko in učitelji.
- Vzgojni zavod pripomore k širjenju socialne mreže mladostnika. Več kot polovica mladostnikov ima sedaj več prijateljev v primerjavi z obdobjem pred prihodom v vzgojni zavod.

- Mladostniki imajo po odhodu iz vzgojnega zavoda jasno zastavljene cilje na profesionalnem področju. Želijo si dokončati srednjo šolo, se potem vpisati na fakulteto in po končanem izobraževanju tudi poiskati dobro zaposlitev.

- Mladostniki imajo po odhodu iz vzgojnega zavoda jasno zastavljene cilje na zasebnem področju. Izstopa želja po samostojnosti, večina si jih želi poiskati svoje stanovanje in se vanj tudi vseliti.

7. VIRI IN LITERATURA

- Bavcon, L. & Šelih, A. (2003). *Kazensko pravo*. Splošni del. Ljubljana: Uradni list republike Slovenije.
- Bečaj, J. (1989). Kriteriji za oddajo otrok v vzgojni zavod. *Ptički brez gnezda*, 13 (28) 7–29.
- Bečaj, J. (1999). Šola in duševno zdravje otrok in mladostnikov. V: E. Kraševac-Ravnik, (ur.), *Varovanje duševnega zdravja otrok in mladostnikov*, (str. 170–179). Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije.
- Brinc, F. (2000). Pojavnost mladoletniškega prestopništva v svetu in Sloveniji. V: A. Šelih, (ur.), *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih: vzroki, pojavi, odzivanje*, (str. 113–135). Ljubljana: Bonex.
- Bučar-Ručman, A., Boštjančič, B., Štolfa, M. (2004). *Nasilje in mladi*. Novo mesto: Klub mladinski kulturni center.
- Bürger, U. (1998). *Untersuchung der Ursachen der unterschiedlichen Inanspruchnahme vollstationärer Heimerziehung im Verbandsgebiet*. Teilbericht II. Stuttgart: Landeswohlfahrtsverband Württemberg-Hohenzollern.
- Earls, F. (1995). Oppositional-defiant conduct disorders. V: M. Rutter, E. Taylor, L. Hersov, (ur.). *Child and adolescent psychiatry*. Oxford, Blackwell Sciences.
- Grebenc, V., Kvaternik, I., Kodele, T., Rihter, L. (2010). *Pogovarjajmo se: skupnostni pristop v šoli*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Grozdanović, V. (2000). Pravni status mladoletnih storilcev kaznivih dejanj v novi hrvaški zakonodaji. V: A. Šelih, (ur.), *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih: vzroki, pojavi, odzivanje*, (str. 197–211). Ljubljana: Bonex.
- Hirijan, F. & Singer, M. (1987). *Maloljetnici u krivičkom pravu: primerjalno pravni položaj maloljetnih počinitelja krivičnih djela, krivična pravna zaštita maloljetnika*. Zagreb: Globus.

- Horvat, M. (2000). *Delo z vedenjsko in osebnostno motenim otrokom in mladostnikom*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Janković, I. & Pešić, V. (1988). *Društvene devijacije: kritika socialne patologije*. Beograd: Viša škola za socijalne radnike.
- Jašović, Ž. (1991). *Kriminologija maloljetničke delinkvencije*. Beograd: Naučna knjiga.
- Kobolt, A. (2011). Razumevanje in odzivanje na čustvene in vedenjske težave. *Socialna pedagogika*, 15, 2, 153–173.
- Kokoravec, I. & Meško, G. (2021). *Mladoletniško prestopništvo v Sloveniji skozi leta*. Univerza v Mariboru: Fakulteta za varnostne vede.
- Kosmač, S. (2007). (Ne)ustreznost kriterijev za opredeljevanje otrok s čustvenimi in vedenjskimi motnjami. *Socialna pedagogika*, 11, 3, 383–400.
- Kranjčan, M., Skalar, V., Škoflek, I. (2006). *Na pragu novega doma: oddaja otrok v vzgojni zavod*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Kranjčan, M. & Miklavžin, P. (2010). *Zdravje mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami*. Ljubljana: Ministrstvo za zdravje.
- Kranjčan, M. & Šoln Vrbinc, P. (2015). Med preteklostjo in prihodnostjo zavodske vzgoje. V: A. Kobolt (ur.). *Moči, izzivi, vizije vzgojnih zavodov*, (str. 11–34). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Kraševac-Ravnik, E. (1999). Ekonomski in socialni dejavniki duševnega zdravja ter obrobne skupine otrok in mladostnikov. V: E. Kraševac-Ravnik (ur.), *Varovanje duševnega zdravja otrok in mladostnikov*, (str. 58–85). Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije.
- Lampe, A., Krivec, A., Osrajnik, B., Peršin, T., Berčič, K., Peterlin, L., Zorko, U. (2002). *Šolsko nasilje (raziskovalna naloga)*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Lash, M. & Kahn, P. (1998). *Choosing Home or Residential Care: A Guide for Families of Children with Severe Physical Disabilities*. Greenfield: Crotched Mountain Foundation.
- McPhillimy, B. (1996). *Controlling your class: A teacher's guide to managing classroom behaviour*. Chichester: John Willey & Sons Ltd.
- Mesec, B., Rape Žiberna, T. (ur.), Rihter, L. (ur.). (2009). *Načrtovanje raziskave: študijsko gradivo za interno uporabo*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Meško, G. (1997). *Družinske vezi na zatožni klopi*. Ljubljana: Educy.
- Mikšaj-Todorović, L., Kovčo, I., Cajner, I. (1992). *Neka socijalno-demografska i kriminološka obilježja maloljetnih delinkvenata u Republici Hrvatskoj u relaciji s vrstama krivičnih djela*. Založba: Policija i sigurnost.
- Mikuš-Kos, A. (1999). Revščina, izključevanje in psihosocialni razvoj otrok. V: E. Kraševc-Ravnik (ur.), *Varovanje duševnega zdravja otrok in mladostnikov*, (str. 44–58). Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije.
- Miribung, J. (1986). *Resocializacija odgojno zapuštenih*. Freiburški model kao polazište. Zagreb: Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.
- Mrgole, A. (1999). *Malopridna mladež med zaščitniki in preganjalci: k nastajanju mladinskega prava*. Ljubljana: Založba/*cf.
- Mischke, N. (1999). *Verhaltensstörungen bei Kindern und Jugendlichen: Erscheinungsformen – Ursachen – Hilfreiche Massnahmen*. Stuttgart: Kohlhammer.
- Olweus, D. (1987). Testosterone and adrenalin: aggressive antisocial behavior in normal adolescent males. V: S. A. Mednick (ur.), *The causes of crime*, (str. 239–262). Cambridge, Cambridge University Press.
- Oven, N. (1995). *Kontinuiteta odklonskega vedenja otrok in mladostnikov ter možnosti napovedovanja prihodnjega vedenja*. Ljubljana: Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 46.

- Pajić, S. (2009). *Socialni dejavniki, ki vplivajo na nastanek mladoletnega prestopništva* (diplomsko delo). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo. Pridobljeno 15. 3. 2022 s strani [file:///C:/Users/Uporabnik/Downloads/pajic_senka_N5106%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Uporabnik/Downloads/pajic_senka_N5106%20(1).pdf).
- Perret Catipovic, M. & Ladame, F. (1998). *Adolescence and psychoanalysis*. London: Kernac Books.
- Poštrak, M. (2006). Nasilje kot sporočilo. *Šolsko svetovalno delo*, XI, 3/4, 3–8.
- Poštrak, M. (2007). Uporaba ustvarjalnih pristopov pri delu z otroki in mladostniki. *Šolsko svetovalno delo*, XII, 1/2, 11–17.
- Poštrak, M. (2011). Prispevek socialnega dela pri preprečevanju opuščanja šolanja. V: P. Javrh (ur.), *Obrazi pismenosti: spoznanja o razvoju pismenosti odraslih*, (str. 202–218). Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
- Pšunder, M. (1992). *Dijaški dom, mladostnik, odklonskost*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.
- Resman, M. et al. (1999). *Svetovalno delo v vrtcih, osnovnih in srednjih šolah*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Schuyt, C. (1995). *Vulnerable youth and their future*. Amsterdam: Ministry of Health, Welfare and Sport – Directorate for Youth Policy.
- Singer, M. & Mikšaj-Todorović, L. (1989). *Delikvencija mladih*. Zagreb: Globus.
- Singer, M. (1997). Prestopništvo otrok in mladostnikov. V: D. Žagar (ur.), *Prestopništvo mladih – 8. seminar forenzične psihiatrije* (str. 13–18). Ljubljana: Psihiatrična klinika, Center za mentalno zdravje.
- Skalar, V. (1995). *Okvirni vzgojni program za delo v vzgojnih zavodih, stanovanjskih skupinah, mladinskih domovih in prevzgojnem domu*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

- Skalar, V. (2000). Vzgojni zavodi v funkciji preprečevanja delinkventnosti in disocialnosti pri otrocih in mladostnikih. V: A. Šelih (ur.), *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih: vzroki, pojavi, odzivanje*, (str. 151–164). Ljubljana: Bonex.
- Skalar, V. (2003). Socialna integracija otrok z vedenjskimi in čustvenimi težavami v osnovni šoli. *Šolsko svetovalno delo: revija za svetovalne delavce v vrtcih, šolah in domovih*, 8, 3/4, 8–14.
- Stein, M. & Munro, E. R. (ur.). (2008). *Young People's Transitions from Care to Adulthood*. International Research and Practice. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Svetin Jakopič, S. (2005). Obravnava otrok in mladostnikov z vedenjskimi motnjami na Centru za socialno delo: pomoč ali prisila. *Socialna pedagogika*, 9, 4, 391–422.
- Šelih, A. (ur.). (2000). *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih: vzroki, pojavi, odzivanje*. Ljubljana: Bonex.
- Šoln Vrbinc, P., Jakič Brezočnik, M., Švalj, K. (2016). *Vzgojni zavodi: Izhodišča za sistemsko ureditev in pilotni projekt*. Ljubljana: Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport.
- Tivadar, B. (2000). Mladost kot problem: dejavniki prestopniškega vedenja. V: M. Ule, T. Renner, M. Mencin Čeplak, B. Tivadar, *Socialna ranljivost mladih*, (str. 143–171). Ljubljana: Založba Aristej.
- Tomori, M. (2000). Psihosocialni dejavniki pri mladoletnem prestopništvu. V: A. Šelih (ur.): *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih: vzroki, pojavi, odzivanje* (str. 89–111). Ljubljana: Bonex.
- Trede, W. (1999). *Konzepte der Heimerziehung im europäischen Vergleich*. Zeitschrift für Pädagogik 39: 317–338. Weinheim: Beltz.
- Ule, M. & Mihelj, V. (1995). *Pri(e)hodnost mladine*. Ljubljana: DZS, Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino.

- Ule, M. (2000). Mladi v družbi novih tveganj in negotovosti. V: M. Ule, T. Rener, M. Mencin Čeplak, B. Tivadar, *Socialna ranljivost mladih*, (str. 15–89). Šentilj: Aristej.

- Ule, M., Rener, T., Tivadar, B. (ur.). (1998). *Prosti čas mladih v Ljubljani*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Ule, M. (ur.). (1996). *Mladina v devetdesetih – Analiza stanja v Sloveniji*. Zbirka Forum 5. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije, Urad Republike Slovenije za mladino.

- Vičič, A. (2002). *Psihološke karakteristike mladostnikov*. Trener ZKTS, 2 (3), 79–86.

- *Vzgojni program*. (2004). Pridobljeno 20. 4. 2022 s strani: http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2019/programi/media/pdf/programi/Vzgojni_program.pdf.

- Zupančič, M. (2020). Opredelitev razvojnega obdobja in razvojne naloge v mladostništvu ter na prehodu v odraslost. V: L. Marjanovič Umek & M. Zupančič (ur.), *Razvojna psihologija*. 3. zvezek, (str. 644–665). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

- Žagar, D. (2012). *Drugačni učenci*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

- Žižak, A. (1992). *Diskriminacija grupa maloljetnika s poremećajima u ponašanju odredjenih na osnovu efikasnosti resocializacije u odnosu na psihološke, sociološke i karakteristike tretmana*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

- Žmuc-Tomori, M. (1977). Vedenjski odkloni v adolescenci in njihovo razreševanje. V: Ž. Beltram (ur.), *Mladostnik – družina – družba*, (str. 72–81). Ljubljana: Univerzum.

8. PRILOGE

8.1 ANKETNI VPRAŠALNIK

Pozdravljen/pozdravljena,

Sem Monika Čosić, študentka 4. letnika Fakultete za socialno delo v Ljubljani. Trenutno pišem diplomsko nalogo, v kateri raziskujem učinke vzgojnega zavoda na spremembe v čustvovanju in vedenju med mladostniki. V nalogi v ospredje postavljam mladostnikov glas in bi mi tvoja doživljanja, občutki ter pogledi zelo pomagali razumeti delovanje vzgojnih zavodov. Zato sem zate pripravila krajši anketni vprašalnik. Vljudno te prosim, če si lahko vzameš 15–20 minut časa in odgovoriš na spodaj zastavljena vprašanja.

Anketni vprašalnik je v celoti anonimen.

Za sodelovanje in odgovore se ti najlepše zahvaljujem.

1. Ali si predhodno že bival/a v kakšnem vzgojnem zavodu?

A) DA

B) NE

2. Če si na prejšnje vprašanje odgovoril/a z DA, v koliko vzgojnih zavodih si že bival/a?

3. Koliko časa že bivaš v vzgojnem zavodu?

4. S kakšnim razlogom si bil/a nameščen/a v vzgojni zavod?

5. Ali dejanja, ki so te pripeljala do vzgojnega zavoda, smatraš kot neprimerna?

A) DA

B) NE

C) Drugo (navedi kaj): _____

6. Vsako trditev spodaj oceni od 1 do 5 (1 – sploh ne drži, 2, 3, 4, 5 – popolnoma drži). Obkroži tisto številko, ki najbolje opiše tvoje doživljanje bivanja v vzgojnem zavodu **mesec dni po prihodu**.

a) Dobro sem se razumel/a z vzgojitelji in sem jih spoštoval/a. 1 2 3 4 5

b) Nemudoma sem se prilagodil/a in upošteval/a pravila.	1	2	3	4	5
c) Počutil/a sem se samostojno (samostojno sem poskrbel/a za vse obveznosti in opravke).	1	2	3	4	5
d) Takoj sem se začel/a vključevati in sodelovati v aktivnostih.	1	2	3	4	5
e) Brez težav sem se povezal/a z ostalimi vrstniki v skupini.	1	2	3	4	5
f) Želel/a sem rešiti težave in spremeniti svoje vedenje.	1	2	3	4	5
g) Nisem se razumel/a z vzgojitelji in nisem jih spoštoval/a.	1	2	3	4	5
h) Kršil/a sem pravila vzgojnega zavoda.	1	2	3	4	5
i) Počutil/a sem se nesamostojno (nisem bil/a zmožen/zmožna sam/a poskrbeti za obveznosti in opravke).	1	2	3	4	5
j) Odklanjal/a sem vključevanje in sodelovanje v aktivnostih.	1	2	3	4	5
k) Nisem se ujel/a z vrstniki v skupini.	1	2	3	4	5
l) Moje razpoloženje se je spreminjalo, je nihalo.	1	2	3	4	5
m) Občutil/a sem tesnobo (nelagodje, živčnost).	1	2	3	4	5
n) Bil/a sem potr/a.	1	2	3	4	5
o) Bil/a sem jezen/jezna.	1	2	3	4	5
p) Bil/a sem žalosten/žalostna.	1	2	3	4	5
q) Upiral/a sem se.	1	2	3	4	5
r) Vedel/vedla sem se agresivno.	1	2	3	4	5
s) Nasprotoval/a sem odraslim in vrstnikom.	1	2	3	4	5
t) Izogibal/a sem se drugim (se umikal/a v osamo).	1	2	3	4	5

7. Vsako trditev spodaj oceni od 1 do 5 (1 – sploh ne drži, 2, 3, 4, 5 – popolnoma drži). Obkroži tisto številko, ki najbolje opisuje tvoje **današnje doživljanje bivanja** v vzgojnem zavodu.

a) Dobro se razumem z vzgojitelji in jih spoštujem.	1	2	3	4	5
b) Prilagodil/a sem se in upoštevam pravila.	1	2	3	4	5
c) Počutim se samostojno (samostojno poskrbim za vse obveznosti in opravke).	1	2	3	4	5
d) Vključujem se in sodelujem v aktivnostih.	1	2	3	4	5
e) Počutim se povezano z ostalimi vrstniki v skupini.	1	2	3	4	5
f) Želim si rešiti težave in spremeniti svoje vedenje.	1	2	3	4	5
g) Ne razumem se z vzgojitelji in jih ne spoštujem.	1	2	3	4	5
h) Kršim pravila vzgojnega zavoda.	1	2	3	4	5
i) Počutim se nesamostojno (nisem zmožen/zmožna sam/a poskrbeti za obveznosti in opravke).	1	2	3	4	5
j) Odklanjam vključevanje in sodelovanje v aktivnostih.	1	2	3	4	5

k) Ne ujamem se z vrstniki v skupini.	1	2	3	4	5
l) Moje razpoloženje se spreminja, niha.	1	2	3	4	5
m) Občutim tesnobo (nelagodje, živčnost).	1	2	3	4	5
n) Sem potr/a.	1	2	3	4	5
o) Sem jezen/jezna.	1	2	3	4	5
p) Sem žalosten/žalostna.	1	2	3	4	5
q) Upiram se.	1	2	3	4	5
r) Vedem se agresivno.	1	2	3	4	5
s) Nasprotujem odraslim in vrstnikom.	1	2	3	4	5
t) Izogibam se (umikanje iz družbe v osamo).	1	2	3	4	5

8. Ali opažaš spremembe v svojem vedenju, odkar bivaš v vzgojnem zavodu?

A) DA

B) NE

9. Če si na prejšnje vprašanje odgovoril/a z DA, kakšne spremembe v svojem vedenju opažaš?

10. Če opaziš spremembo, kateri načini dela vzgojiteljev v vzgojnem zavodu so po tvojem mnenju pripomogli k temu, da si izboljšal/a svoje vedenje?

11. Ali opažaš spremembe v svojem počutju, odkar bivaš v vzgojnem zavodu?

A) DA

B) NE

12. Če si na prejšnje vprašanje odgovoril/a z DA, kakšne spremembe v svojem počutju opažaš?

13. Ali meniš, da si pred prihodom v vzgojni zavod imel/a težave z nadzorovanjem svojih čustev?

A) DA

B) NE

Če si na to vprašanje odgovoril/a z DA, prosim, da odgovoriš še na naslednja tri vprašanja.

14. Za katera svoja čustva meniš, da si jih težje nadzoroval/a? (Obkrožiš lahko več odgovorov.)

- A) Vznemirjenost B) Tesnoba C) Razburjenje D) Nepotrpežljivost E) Jeza
 F) Bes G) Strah H) Drugo: _____

15. Kakšne spremembe v svojem čustvovanju opažaš?

16. Kateri načini dela vzgojiteljev v vzgojnem zavodu so po tvojem mnenju pripomogli k temu, da znaš bolje nadzorovati svoja čustva?

17. V tabeli s križcem označi, kako si se **pred** prihodom v vzgojni zavod razumel/a z naslednjimi osebami.

	Zelo slabo	Slabo	Niti dobro niti slabo	Zelo dobro	Odlično
Starši/ skrbniki					
Sorojenci					
Vrstniki (v šoli)					
Vrstniki (v prostem času)					
Prijatelji					
Partner/ partnerka					
Učitelji					

18. V tabeli s križcem označi, kako se **sedaj**, ko živiš v vzgojnem zavodu, razumeš z naslednjimi osebami?

	Zelo slabo	Slabo	Niti dobro, niti slabo	Zelo dobro	Odlično
Starši/ skrbniki					
Sorojenci					
Vrstniki (v šoli)					
Vrstniki (v prostem času)					
Prijatelji					
Partner/ partnerka					
Učitelji					

19. Kako se je spremenilo število tvojih prijateljev, odkar bivaš v vzgojnem zavodu?

A) POVEČALO SE JE

B) ZMANJŠALO SE JE

20. Ali meniš, da bo bivanje v vzgojnem zavodu pozitivno vplivalo na nadaljevanje tvoje življenjske poti?

A) DA

B) MALO

C) NE

21. Prosim, pojasni svoj odgovor na prejšnje vprašanje.

22. Kakšni so tvoji cilji in želje glede nadaljevanja šolanja oziroma iskanja zaposlitve po izhodu iz vzgojnega zavoda?

23. Kakšni so tvoji cilji in želje glede zasebnega življenja po izhodu iz vzgojnega zavoda?

24. Spol:

A) Moški

B) Ženski

C) Drugo (nebinarna oblika): _____

25. Starost: _____ let